

VAIDAS ŠEFERIS

„Žiemos rūpesčių“ pradžia kaip *Metų* struktūros kodas

ANOTACIJA. Straipsnyje analizuojama Kristijono Donelaičio „Žiemos rūpesčių“ pradžia ir aptariami specifiniai Donelaičio poetikos dalykai: įtampa tarp ciklinio ir tiesinio laiko, „tvarkos“ ir „netvarkos“ kategorijos (kurios leidžia adekvačiau suprasti Donelaičio poetinio universumo sąrangą nei „gamtos“ ir „kultūros“ distinkcija), teksto sintagminė struktūra. Siūloma įvesti trečiąją *Metų* personažų rūšį, atsiduriančią tarp „dorųjų“ ir „nedorėlių“. Formuluojama mintis, kad *Metai* yra keturių savarankiškų kūrinių poetinis ciklas, neturintis sintagminiame plane įtvirtintos privalomos atskirų dalių skaitymo tvarkos.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Donelaitis; *Metai*; lietuvių literatūra; senoji literatūra; teksto rišlumas; sintagma; paradigma; šnekamasis diskursas; makrokompozicija; mikrokompozicija; kompozicija; ciklinis laikas; tiesinis laikas; izotopija.

ĮVADAS

Kristijono Donelaičio *Metai* – klasikinis lietuvių literatūros veikalas. Žvelgiant į pasaulinės donelaitikos bibliografiją, gali susidaryti įspūdis, kad apie *Metus* jau viskas esminga pasakyta. Tačiau klasika niekada nesiliauja stebinti, o Donelaičio poezija – juo labiau. Viena didžiųjų šios poezijos mįslių tebelieka neišspręsta. Tai – *Metų* kompozicijos klausimas: iki šiol neturime patikimo atsakymo nei dėl atskirų šio kūrinių dalių santykio, nei dėl kiekvienos dalies vidinės sąrangos ypatybių.

Nežinome, koks buvo Donelaičio sumanymas – parašyti vieną poemą ar keturių savarankiškų kūrinių poetinį ciklą. Ši problema iškilo XIX a. rengiant

pirmuosius Donelaičio *Raštų* leidimus. *Metų* kaip vieno ir vientiso kūrinio sampratą įtvirtino Liudvikas Rėza¹. Šį požiūrį perėmė XX a. lietuvių literatūros tradicija, o galutinai įtvirtino 1977 m. Vilniuje išleisti akademiniai Donelaičio *Raštai*². Visiškai kitaip galvojo Georgas Nesselmannas ir jam pritariančys vėlesni tyrėjai, anot kurių, keturi Donelaičio metų laikai laikytini atskirais kūriniais (ne viena poema), o jų parašymo (bet ne skaitymo) eilė pagal Holfelto nuorašą nustatoma taip: Rg, Žr, Pl, Vd³.

Daug klausimų kelia ir atskirų *Metų* dalių vidinė sąranga. Jų tekstas kartais plėtojamas nuosekliai, o kartais su ryškiais pertrūkiais, grįžtant prie anksčiau aptartų dalykų ir įtraukiant į pasakojimą naujus. Nei tarp atskirų *Metų* dalių, nei jų viduje nėra nuoseklaus siužeto (bet yra ilgokų jo fragmentų), nėra vientisos personažų sistemos (bet galime atpažinti pagrindinius veikėjus), ne visada aiškūs pasakojimo laiko ir erdvės santykiai (nors kai kur šie teksto parametrai nekelia abejonių). Kita vertus, mūsų nėra akimirksniškai neapleidžia jausmas, kad *Metai* – vientisas poetinis pasaulis, o ne pabirų vaizdų koliažas. Taigi *Metų* pasakojimo principai yra mįslingi, reikalaujantys naujų aiškinimų ir interpretacijų⁴.

Svarstant *Metų* kompozicijos ir teksto rišlumo klausimus, reikia atskirai analizuoti šio kūrinio (ar keturių kūrinių) makrokompoziciją ir mikrokompoziciją. Pirmuoju atveju tyrėjui rūpi keturių *Metų* dalių tarpusavio santykiai

¹ Žr. Liudviko Rėzos prakalbą 1818 m. *Metų* leidimui: Ludwig Jedemin Rhesa, „Vorbericht“, in: *Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos, aus dem Litthauischen des Christian Donalaitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaß ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. d. Theologie, Königsberg: Gedruckt in der Königl. Hartungschen Hoffbuchdruckerei, 1818, p. V–XXI.*

² Plačiau apie tokią *Metų* visumos sampratą žr.: Leonas Gineitis, „Įvadas“, in: Kristijonas Donalaitis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 13–15.

³ [Georg Hans Ferdinand Nesselmann,] „Vorrede“, in: *Christian Donalitus Littauische Dichtungen nach den Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar herausgegeben von G. H. F. Nesselmann, Königsberg: Verlag von Hübner & Matz, 1869, p. III–XIV.*

⁴ Iš anksčiau pasirodžiusių Donelaičio kūrybos interpretacijų esmingų įžvalgų apie *Metų* kompoziciją ir rišlumą yra pateikę (be Rėzos, Nesselmanno ir Gineičio) Rimvydas Šilbajoris, Tomas Venclova ir Saulius Žukas. Žr. Rimvydas Šilbajoris, „Teksto plotmių santykiai Donelaičio *Metuose*“, in: *Egzodo Donalaitis: Lietuvių išėivių tekstai apie Kristijoną Donalaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekaskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 403–425; Tomas Venclova, „Erdvė ir laikas Donelaičio „*Metuose*“, in: Idem, *Vilties formos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 261–266; Saulius Žukas, „Donelaičio *Metų* rišlumo klausimu“, in: Idem, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 92–109.

ir jų sudaromos visumos sisteminiai bruožai. Antruoju atveju analizuojamos kiekvienos *Metų* dalies epizodų junglumo ir teksto rišlumo problemos. *Metų* makrokompoziciją šių eilučių autorius yra išsamiai aptaręs atskirame straipsnyje⁵. Todėl šįkart norėtusi susitelkti prie mikrokompozicinės analizės. Jos objektu pasirinkta „Žiemos rūpesčių“ pradžia. Skaitant ir interpretuojant šią *Metų* dalį, tikimasi atpažinti ne tik jos specifinę vietą ir unikalų skambesį *Metų* poetinėje visumoje, bet ir bendruosius Donelaičio poezijos kompozicijos principus. Norėtume pateikti interpretacinį pjūvį, kuris atvertų giliuosius Donelaičio poetikos dėmenis ir padėtų geriau suprasti jo kūrybą.

Mūsų svarstymai remiasi keliomis interpretacinėmis prielaidomis, kurias čia būtina paminėti:

1. *Pars pro toto*: straipsnyje analizuojama palyginti nedidelė Žr⁶ dalis (nuo 1 iki 207 eilutės), tačiau joje atsiskleidžiantys teksto organizavimo principai galioja ir kitose *Metų* dalyse.

2. *Metai* laikomi keturių savarankiškų kūrinių poetiniu ciklu, o ne viena poema.

3. *Metai* priklauso sakininės literatūros sferai – juos reikia skaityti balsu (arba jų klausytis). Su tokiu teksto pobūdžiu tiesiogiai siejasi ir jo rišlumo principai.

4. *Metams* būdinga struktūrinė asimetrija: tekstas yra griežtai organizuotas paradigminės plotmės ir silpnai – sintagminės plotmės atžvilgiu.

Straipsnyje šių teiginių patikimai įrodyti neįmanoma, tad turime skaitytojų nuolankiai paprašyti šiuokart juos priimti kaip postulatus⁷. Tačiau tikimės, jog pateikiami pavyzdžiai vis dėlto įtikins, kad siūloma Donelaičio poetikos interpretacija gali pasakyti šį tą nauja apie *Metų* kompozicijos principus.

⁵ Vaidas Šeferis, „Kristijono Donelaičio *Metų* kompozicijos problemos“, in: *Literatūra*, 2012, t. 54 (1), p. 39–55.

⁶ Donelaičio kūrinius žymime filologinėje tradicijoje įsitvirtinusiems akronimais: Žr – „Žiemos rūpesčiai“, Pl – „Pavasario linksmybės“, Vd – „Vasaros darbai“, Rg – „Rudenio gėrybės“, Pp – „Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbę“, T – „Tęsinys“ („Fortsetzung“). Pasakėčių pavadinimų netrumpiname.

⁷ Čia siūlomi teiginiai ir hipotezės remiasi *Metų* teksto tyrimais, kuriuos autorius atliko rengdamas monografiją *Kristijono Donelaičio Metų rišlumo klausimai*, – pateikti postulatai joje yra aptariami išsamiai. Monografijos rengimą remia Lietuvos mokslo taryba pagal Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vykdomą projektą „Donelaitis. 300“ (sut. Nr. LIT-7-8).

„Žiemos rūpesčių“ pradžia yra vienas tobuliausių Donelaičio poezijos pavyzdžių. Įdėmus klausytojas šioje vietoje visada sustoja ilgėliau, norėdamas įsiklausyti į eilučių skambesį ir tiesiog pasigrožėti poezijos vyksmu. Iškalbinga tai, kad Kristijonas Gotlybas Milkus – pirmasis filologas, pateikęs savo raštuose Donelaičio poezijos citatų, – didžiumą cituojamų fragmentų ima būtent iš Žr pradžios⁸. Tačiau Žr pradžia svarbi ir dėl kitų priežasčių – jos mikrokompozicijoje išryškėja svarbūs Donelaičio poetikos dalykai, būdingi visam *Metų* poetiniam ciklui.

Analizei pasirinkome pirmąjį Žr trečdalį – nuo 1 iki 207 eilutės⁹. Ši teksto atkarpa nėra vienalytė ir skyla į smulkesnius fragmentus. Analizuodami tekstą, pabandydysime juos aptarti nuosekliai – taip, kaip jie išdėstyti Donelaičio. Tačiau, ieškodami struktūrinių paralelių, nevengsime digresijų ir į kitas *Metų* ciklo dalis.

Pirmiausia perskaitykime Žr pradžią (iki 71 eilutės) ir apsvarstykime jos bendrąjį planą bei funkcijas. Prieš mūsų akis – įvadinis kraštovaizdžio aprašymas. Skamba ramus pasakotojo balsas, kurio paties beveik nereflektuojame – visas dėmesys sutelktas į piešiamo pasaulio garsus ir formas. Mūsų vaizduotėje susiformuoja pasakojimo horizontas: nubrėžiamos regimosios erdvės ribos (laukai, kalvos, ežeras, pušynai), nusakomas pasakojimo dabarties laikas (advento pabaiga, prieš Kalėdas, Žr 15–16). Poetinis erdvėlaikis užpildomas gamtos galių – vėjų, šalčio, saulės – ir gyvūnų bei žmonių judesiais ir jų keliaimais garsais. Panašiai Donelaitis pradeda ir Pl bei Rg, – taigi Žr pradžia turi savo struktūrinius atitikmenis kitose poetinio ciklo dalyse. Turėdami prieš akis Žr tekstą ir prisimindami kitus metų laikus, teksto pradžios funkcijas galėtume nusakyti taip:

1. Įvadinės scenos nurodo, kurioje metų ciklo vietoje yra pasakojimo dabartis. Kartais ji įvardijama labai konkrečiai (Žr – prieš Kalėdas, Vd – prieš Sekmines), kitur – bendresniais bruožais (Pl, Rg).

⁸ Septyni Donelaičio poezijos fragmentai (Rg: 1–2, 4–6; Žr: 1–2, 8–9, 11–13, 40–42, 46–48) cituojami kaip tobulos poezijos pavyzdžiai jo 1800 m. išleistoje lietuvių kalbos gramatikoje, kurioje yra skyrelis apie lietuvių eilėdarą „Kurze Anleitung zur littauschen [sic] Poesie“, žr. Christian Gottlieb Mielke, *Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre*, Königsberg: Druck und Verlag der Hartungschen Hofbuchdruckerey, 1800, p. 193–194.

⁹ Tai vien techninis apsisprendimas: nuo 1 iki 207 eilutės Žr tekste atpažįstame tam tikrą rišlų temų bloką, o nuo 208 eilutės ima ryškėti nauja temų konsteliacija.

2. Įvadinės scenos nusako pagrindinių teksto aktantų¹⁰ santykius. Žr pradžioje aptariamą gamtos universalijos (dangus, saulė, šaltis, šiluma, vėjai), plačiu žvilgsniu apmetamas kraštovaizdis (laukai, miškai, ežerai), tiksliai fiksuojami gyvūnijos ir žmonijos judesiai, tačiau dar nėra jokio konkretaus įvykio, fabula dar neplėtojama. Žvilgsnis ritmingai leidžiasi ir kyla, vaizdas artėja ir tolsta, mums parodomos smulkios detalės ir bendroji panorama: šis steigiamasis judesys pakartojamas kelis kartus¹¹. Dėl šio judesio poetinė erdvė klausytojo sąmonėje įgauna tūrį ir yra užpildoma figūromis. Pajuntame bendrąjį prieš mus atsiveriančio pasaulio pulsą, imame suvokti, kokios jėgos jame veikia, kur link nukreipti judesių vektoriai, kurie aktantai aktyvūs, o kurie – pasyvūs, kam tenka daug dėmesio, o ko visai nematyti, ir pan.

3. Įvadinės scenos aktyvina ciklinį laiko suvokimą tekste. Prie šios funkcijos sustosime ilgiau. Žr pradžioje prisimenama, kaip „dabarties“ kraštovaizdis atrodo kitais metų laikais:

Taipgi dabar, kur mes pirm to pavasarį linksmą
Šventėm ir žoleles jo margas sau nusiskynėm,
O paskui džiaugsmus šiltus su vasara baigėm,
Ten pusnynai su baltais kalnais pasidarė,
Ir žiema sau žiemiškas kvietkas nusipynė. (Žr 35–39)¹²

¹⁰ Aktanto sąvoką skolinamės iš teksto semiotikos teorijos – tai terminas, abstraktesnis už „veikėją“, kuriuo įvardijama bet kas, kas dalyvauja naratyviniame veiksmė, – asmenys, gyvūnai, daiktai, abstrakcijos. Formaliųjų prasme aktantas yra sintaksinė figūra, kuriai suteikiamos tam tikros modalinės reikšmės: „Aktantas – formalus sintaksinis vienetas: tas, kuris veikia ar yra veikiamas [...]“. Skiriami trys pagrindiniai aktantai: adresantas (lėmėjas), subjektas ir vertės objektas. [...]“ (Kęstutis Nastopka, „Semiotikos terminų žodynelis“, in: Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika. Metodo ieškojimas*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 337). Plačiau apie aktantus žr. Algirdas Julien Greimas, Joseph Courtés, *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris: Hachette Livre, 1993, p. 3–4; Algirdas Julien Greimas, *Sémantique structurale: Recherche de méthode*, antrasis trečiojo leidimo tiražas, Paris: Presses Universitaires de France, 2007, p. 172–191; Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika. Metodo ieškojimas*, p. 226–250.

¹¹ Tomas Venclova ir Saulius Žukas panašiai aprašo vaizdo dinamiką Rg pradžioje (Rg 37–54), žr.: Tomas Venclova, *op. cit.*, p. 263; Saulius Žukas, *op. cit.*, p. 103–109.

¹² Donelaičio kūriniai cituojami iš šio leidimo: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1977. Dėkoju Regimantui Tamošaičiui už leidimą naudotis jo parengtu kompiuteriniu *Raštuose* pateikiamo *Metų* teksto perrašu.

Pasakojimo dabartis reflektuojama viso metų ciklo veidrodyje. Vieta, iš kurios žvelgiama į pasaulį, nesikeičia – su metų laikais kinta tik iš šio taško apėriamasis erdvės spalvos, garsai ir nuotaika. Tokios reminiscencijos *Metuose* kartojasi ir kitur, užverdamos pasakojimo laiką amžiname rate, pgl. Rg ir Pl:

Ak, kur dingot, giedros jūs gi pavasario dienos,
Kaip mes, pirmąsyk stubos atverdami langus,
Šildantį šiltos saulelės spindulį jautėm?
Lyg kaip sapnas koks, kurį miegodami matom,
Ogi pabudę jo po tam trumpai paminėjam,
Lygiai taip prašoko mums su vasara džiaugsmas.
Ogi dabar purvynai, kad juos krutina vyžos,
Nei kisielius ant ugnies pleškėdami teška.
Vislab, kas pas mus lakstydams vasarą šventė
Ar plezdendams ant laukų linksmi šokinėjo,
Vislab, kas linguodams ik debesų pasikėlė
Ir, pasidžiaugęs taip, grūdelius su vabalu valgė,
Vislab jau prastojo mus ir nulėkė slėptis. (Rg 22–34)

Vislab, kas rudens biaurybėj numirė verkdams,
Vislab, kas ežere gyvendams peržiemavojo
Ar po savo keru per žiemą buvo miegojęs,
Vislab tuo pulkais išlindo vasarą sveikint. (Pl 9–12)

Šis erdvės ir vietos stabilumas *Metų* naratyvinėje struktūroje yra labai reikšmingas: Donelaičio poetiniame cikle svarbu ne tai, kas dabartyje nauja, bet tai, kas nuolat kartojasi. *Metų* žmogus žvelgia aplink save, stebėdamas amžiną dangaus skliauto judesį, amžiną metų laikų kaitą¹³. Tiesa, *Metuose* esama ir tiesinio laiko raiškos – jį mini pasakotojas ir dorieji būrai, kalbėdami apie artėjančią pasaulio pabaigą ir žlungančią žmonių dorą. Tai – vienakrypčio laiko suvokimo ženklai. Tačiau ciklinis laikas *Metuose* aiškiai dominuoja ir lemia specifinį pasakojimo pobūdį. Tai yra pastebėjęs Venclova:

¹³ Pgl. Dalia Dilytė, „Kristijonas Donelaitis“, in: *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 360–361.

Donelaičio visuomenė anaip tol nėra pirmykštė. Vis dėlto jo herojai kartoja ir turi kartoti mitinio laiko patyrimą – elgtis kaip tėvai. Amžinai tas pat yra kosminis gamtos ritmas ir darbų ritmas; kiekvieno gyvenimas pakartoja tai, kas jau ne sykį buvo ir bus. Nėra individualių likimų – pati jų sąvoka atsiranda vėlesnėje epochoje.¹⁴

Metų pasakojimas, uždarytas reminiscencijų rate, neturi nuoseklios fabulos. Nes tokia fabula tegali būti realizuojama tiesinio laiko sąvoka remiamoje pasakojimo struktūroje: joje turi būti aiškiai pažymėta įvykių pradžia, plėtojimosi kreivė ir pabaiga. Visi šie elementai suponuoja tai, kad aprašomasis pasaulis keičiasi, evoliucionuoja judėdamas nuo įvykių pradžios iki pabaigos. Tačiau *Metų* pasaulis – inertiškas, nelinkęs keistis, bet koks pokytis jame – dažniausiai į blogą. Šiam semiotiniam pasauliui nebūdingi modernaus naratyvo matmenys. Tačiau šiuolaikinis skaitytojas yra taip įpratęs prie tiesinio laiko diktuojamos pasakojimo logikos, kad trūks plyš jos ieško ir *Metuose*, taip paklodamas pamatus nesusipratimui.

Tiesa, *Metuose* esama ir nuosekliai pasakojamų įvykių, tai – biblinės Adomo ir Ievos gyvenimo parafrazės (Pl 363–397), pasakojimas apie gerąjį Amtsrotą (Vd 136–258), Krizo dukters vestuvės (Rg 82–256), Pričkaus mirtis (Žr 379–467) ir kt. Taigi tam tikrose *Metų* atkarpose fabula veikia. Tačiau pačių šių atkarpų tarpusavyje jau nebegalime aiškiai susieti priežasties ir pasekmės, pradžios ir tęsinio santykiais. Šiuolaikiniam skaitytojui skausmingai trūksta logikos, kuria remdamasis jis galėtų paaiškinti epizodų seką, tarkime, Pl tekste. *Metų* teksto rišlumą reikia aiškinti kitokiais – tiesiniu laiku neremiamais – principais.

Tiksliausia būtų pasakyti, kad *Metuose* laikas suvokiamas dviem skirtingais būdais, kurie – būdami iš principo nesutaikomi – tekste pasireiškia dažnomis laiko anomalijomis: kartais laikas tartum dingsta (pvz., nežinome, kiek jo praėjo ar nepraėjo tarp pasakotojo ir Pričkaus monologų Žr 116–117), kitur jis savotiškai kondensuojamas (Vd nuo šienapjūtės staiga peršokama į rugiapjūtę, Vd 447–482)¹⁵. Viena vertus, *Metų* pasaulį gaubia ciklinio laiko sfera, kurioje viskas sukasi ratu ir kartoja, o kai kuriuos vidinius šios sferos taškus lyg voratinklių gijos sieja vidiniai įvykių vektoriai. Kita vertus, tiesinis laikas – užuominos apie pasaulio pabaigą ir neregėtą žmonių dorovinių nuopuolių – cik-

¹⁴ Tomas Venclova, *op. cit.*, p. 265.

¹⁵ Plg. Venclovos pastabas apie *Metų* laiką: *Ibid.*, p. 264.

linį laiką veikia tartum išorinė gravitacinė jėga ir jį deformuoja. Ciklinio laiko sferoje atsiranda įtrūkimų, ji netenka simetrijos. *Metų* žmogaus sąmonėje jau susiformavo totalios dabarties taškas, kurio su praeitimi nesieja jokios paralelės: plg. du kartus skirtingose dalyse nuskambančią frazę *Ak, katrul jau čėsas mūsų nelabs nusibastė!* (Rg 877, Žr 392).

Tiesinio laiko kilmė Donelaičio poetiniame pasaulyje – ambivalentiška. Viena vertus, tokia laiko sąvoka susijusi su eschatologine krikščionybės tradicija ir joje svarstoma pasaulio pabaiga – žr. Selmo gašdinimus artėjančia apokalipse (Rg 856–877)¹⁶. Kita vertus, tiesinis laikas yra ir modernios savimonės ženklas, ateinantis kartu su agresyvia naująja realybe – nešamas svetimtaučių, modernių mokslų ir laisvamanių, plg. tame pačiame apokaliptiniame Selmo monologe esančius žodžius:

Mes lietuvninkai, pirm to nepažindami svieta,
Dingojom vis, kad tik šveisteris ir prancūzas
Žmones su svetimais savo mokslais moka supainiot
Ir kad vokiečiai tikt vogt ir keikt nesigėdi. (Rg 878–881)

Tačiau simptomiška, kad Selmas, prigašdinęs klausytojus artėjančio pasaulio galo vaizdais, savo monologą baigia vėl grįždamas į jaukią namų aplinką, kurioje laikas sukasi amžiname rate:

Ant jau Mertyno nulydėjom didelę šventę,
O adpentai su Kalėdoms jau prisiartin.
Vei kaip iš vakarų tamsių rūstaudami vėjai
Vėl jau į žiemius bei rytus pradeda trauktis
Ir žiemos šalčius pas mus į Lietuvą varo.
Ak, jau skubinkimės ben veik stubas pasišildyt
Ir gaspadoriškai stonias galvijų paprovyt,
Kad, minau, nieks, nei paršuks turėts nesušaltų. (Rg 893–900)

¹⁶ Eschatologinius Donelaičio kūrybos motyvus išsamiai aptarė Darius Petkūnas, žr. jo straipsnius: Idem, „Poema „Metai“ – pamokslų rinkinys?“, in: *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3, p. 129; Idem, „Kunigo Kristijono Donelaičio ganytojiška veikla, teologiniai motyvai „Metuose“ ir kituose raštuose“, in: *Biblija ir literatūra*, (Tiltai. Priedas: Mokslo darbai, Nr. 27), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005, p. 75.

Taigi tiesinio laiko nešamą istorinės sąmonės aktyvumą ir nerimą vis dar slopina jauki ir pažįstama ciklinio laiko sfera, kurioje telpa didžioji *Metų* poetinio pasaulio dalis.

„ŽIEMOS RŪPESČIŲ“ PRADŽIA – FONETIKA IR SEMANTIKA

Krinta į akis žiemos peizaže ryškiai įrašyta semantinė gąsdinimo / baimės izotopija¹⁷: žiemos narsai (t. y. įsiūtis) rūstaudami grįžta (Žr 1), šiaurys pasišiausęs mus atleikia gandyt (Žr 2), dėl žiemos barnių užšąla ežerai (Žr 6), laukus žiemys nugandino bardams (Žr 8), vėjai darganas į pietus nubaidė (Žr 27–28), žiema nei pikčiurna su šūdais rudenio barės (Žr 29–30), kerplėšos ir kelmai nusigąsta žiemo (Žr 46–47), vėtros rūstauja ir pjaujasi (Žr 50), mus baugin braškėdami šalčiai (Žr 54), paukščius žiemos smarkums į šaltą girę nubaidė, o mus į stubą suvarė (Žr 55–56), paukščius išgąsdina šalčiai, o mums žiemys grumzdžia (t. y. grasina) (Žr 59–60). Žiema ir vėjas čia mitologizuojami: žiema vaizduojama kaip pikčiurna moteris, o vėjai ir vėtros primena baisius plėšrūnus (Žr 2, 30, 50). Klausomės pasakojimo apie piktą šalčio dievybę – ji buvo nugalėta ir išvaryta, o dabar sugrįžta keršyti (*Ant žiemos narsai jau vėl*

¹⁷ Diskurso izotopijos sąvoką į teksto semiotiką įvedė Algirdas Julius Greimas. Elementariausią jos apibrėžimą pateikia Kęstučio Nastopkos sudarytas „Semiotikos terminų žodynelis“: „Izotopija – tolydinis seminių kategorijų kartojimasis sintagminėje pasakymo sklaidoje, sudarantis diskurso prasmės tęstinumo ir vientisumo įspūdį“ (Kęstutis Nastopka, *op. cit.*, p. 342–343). Plačiau apie izotopiją žr. Algirdas Julien Greimas, Joseph Courtés, *op. cit.*, p. 197–199; Algirdas Julien Greimas, *Sémantique structurale*, p. 69–101; Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika*, *op. cit.*, p. 107–144. Kiek supaprastinant, tam tikrų semų kartojimasis leidžia tekste atpažinti ryšį tarp skirtingo pobūdžio leksemų, pasakymų ar didesnių teksto vienetų – iš šio atpažinimo proceso ir kyla mūsų įspūdis, jog tekstas yra vientisas ir prasmingas. Ant pasikartojančių semų „siūlo“ suverti skirtingi teksto raiškos plano vienetai (žodžiai, pasakymai, pastraipos) sudaro savotiškas gijas, besidriekiančias teksto „kūnu“ – tai ir yra diskurso izotopijos. Ir atvirksčiai, nerišiamo tekste pasigendame pasikartojančių semų (esame konfrontuojami su vis naujomis jų konsteliacijomis) ir nesugebame patikimai identifikuoti pagrindinių teksto izotopijų. Skaitant *Metus*, mūsų identifikuojamos izotopijos virsta kertiniu argumentu, kalbant apie kūrinio vientisumą ar pabirumą. Todėl esminis čia tampa siūlomų izotopijų patikimumo klausimas. François Rastiero interpretacinės semantikos aparatas, kuriuo remiamės savo darbuose, perima Greimo izotopijos apibrėžimą, bet siūlo specifinius izotopijų identifikavimo ir klasifikavimo modelius, žr. François Rastier, *Sémantique interprétative*, Paris: Presses Universitaires de France, 1987, p. 87–140.

rūstaudami grižta, Žr 1; Ir tykam kampe žiemos n'atbodami keršto, Žr 62). Žemė ir jos gyviai – įskaitant ir žmogų – baimingai traukiasi jai iš kelio ir stengiasi pasislėpti¹⁸.

Žiema ir šaltis Žr tekste siejami su šaižiais ir toli sklindančiais garsais, – tekste gausu šių sinkretinių įspūdį perteikiančių žodžių:

Kelias, kad jį mėgina trenkt šokinėdami ratai,
Nei koks būbnas įtemptas dėl pašalo trinka,
Taip kad garsas jo tolį galvoj atsiliepia. (Žr 11–13)

Žiemos garsų šaižumas įrašytas tekste ir fonetiniu lygmeniu, kuriame kartojasi – vieni ar priebalsių grupėse – sibiliantai s, z, š, ž bei afrikata č. Tai sukelia vėjo švilpimo ir sniego gurgždėjimo įspūdį: „Ant žiemos narsai jau vėl rūstaudami grižta / Ir šiaurys pasišiaušęs vėl mus atleikia gandin“ (Žr 1–2)¹⁹.

Onomatopėjinė Žr pradžios raiška leidžia prisiminti Rg pradžią, kurioje buvo perteikiami įmirkusios žemės garsai (Rg 16–17, 28–29). Žr pradžioje prie „rudens fonetikos“ sugrižtama dar kartą – nuo Žr 15 iki 25 eilutės prisimenamos rudens darganos, kurių garsai pamėgdžiojami fonetiniame teksto lygmenyje²⁰.

Intensyvią garsinę žiemos raišką atliepia jos veržlumo įspūdis. Šalčių ir vėjų veiksams nusakyti pasirenkami veiksmoždziai, reiškiantys smarkius, energingus veiksmus, kuriuos stebime atviroje erdvėje. Todėl žiemos kraštovaizdis

¹⁸ Rėza savo komentaruose pirmajam *Metų* leidimui šiame epizode įžiūri antikinės tradicijos įtaką ir nesieja jo su pagoniškuoju liaudies kultūros podirviu. Anot jo, pikčiurna žiema – tai ne kokia prūsų ar lietuvių deivė, bet „tik alegorinė figūra“ („nur eine allegorische Person“), panaši į romėnų Furiją, nes nuo jos alsavimo žūsta visa, kas gyva (Ludwig Jedemin Rhesa, „Anmerkungen zum vierten Gesange“, in: *Das Jahr in vier Gesängen*, p. 157–158). Šis komentaras perimtas ir 1977 m. *Raštuose* (Kristijonas Donelaitis, *op. cit.*, p. 384). Kita vertus, personifikuota žiema galėtų atitikti kai kuriuos liaudies kultūros mitologinius įvaizdžius (prisiminkime Užgavėnių papročiuose užfiksuotą žiemos ir vasaros dievybių kovą). Pagaliau motyvo kilmė gali būti sinkretiška, derinanti antikinę literatūrinę tradiciją su rudimentiniais baltų mitologijos elementais.

¹⁹ Dar plg. Žr 26–27, 31, 54.

²⁰ Žaidžiama priebalsėmis r, d, b, g: „Rudenis, ans dramblys, per daug nemandagiai drėbdams“ (Žr 17), be to, šių priebalsių variacijas atliepia ritminga priešakinių ir užpakalinių balsių kaita (ten pat). Kiek toliau kūrybingai pasinaudojama įvairiomis balsės e kombinacijomis: „Beteškant purvams, nešvankų rudenį peikė“ (Žr 23).

Metų klausytojui atrodo neaprepiamai platus ir kupinas energingo vyksmo: „Ir šiaurys pasišiaušęs vėl mus atleikia gandin“ (Žr 1); „Ir tuo žiemiškai visur plezdendami vėjai“ (Žr 27); „Ir su rogėmis vėl skraidyt ir čiuožt pamokino“ (Žr 34).

Žr pradžios veiksmažodžių paradigmoje kartojasi ir antropomorfinė funkcija – abstraktiems reiškiniams čia suteikiami žmogiški bruožai bei jausmai: gamtos stichijos pyksta, barasi, puola, keršija ir pan. Šitaip Žr erdvėje stebimas intensyvus vyksmas įgauna dramatiškos kovos bruožų – susiformuoja semiotinių pasijų struktūra.

Pažvelgus iš kiek didesnio analitinio atstumo, Žr pradžioje įvairiais santykiais kartojasi ekstensyvumo (šiaurys atleikia; skraidyt ir čiuožt pamokino), erdvumo (toli atsiliepia; visur plezdendami) ir garsumo semos (ratai trenkia šokinėdami; trinka nei būbnas). Tačiau čia pat tekste šią seminę struktūrą atsveria žiemos „užpultųjų“ reakciją nusakantys veiksmažodžiai, kurių semantikoje dominuoja priešingos – pasyvumo, uždarumo, tylos – semos:

Taipgi namai žuvių, kur varlės vasarą šventė,
Dėl barnių žiemos nei su šarvais užsidengia
Ir tamsoj miegot kiekvieną gyvuolį siunčia.
Ant laukus žiemys jau taip nugandino bardams,
Kad ir balos, ir klampynės pradeda rauktis,
Ir purvynai jų teškėt ir šliurpt pasiliauja. (Žr 5–10)

Taipgi dabar visi pasislėpę gyvuoliai girių,
Vėtroms vėl berūstaujant ir sumišai besipiaujant,
Čia viens urvoj sau šiltai, kaip gal, įsigūžtes,
O kitsai tenai ant virbo tupi besnausdams. (Žr 49–52)

Mes, kad mus žiemys per daug užkibina grumzdams,
Tuo kytriai pasislėpt į šiltą pašalį lendam
Ir tykiam kampe, žiemos n’atbodami keršto,
Sau tikrai sušilt karštoką viralą srebiam. (Žr 60–63)

Greta dinamiškų, agresyvių, visą regimą erdvę apimančių gamtos stichijų veiksmų piešiama gynybinė gyvūnijos ir žmonių erdvė: uždara, rami ir tyli. Susipjovusius žiemos vėjus stebi snūduriuojantis žmogus.

Donelaičio kalba Žr pradžioje turi beveik magiškų bruožų ir užburia klausytoją savo ritmu, tobula poetika ir ramiu mąslumu. Jei Donelaitis nebūtų parašęs nieko daugiau, tik „Žiemos rūpesčių“ pradžia – jis jau būtų klasikas.

DEUS ARTIFEX IR RŪSTUS „SŪDŽIA“

Veiksmažodžiai Žr pradžioje skyla į dvi priešingas grupes – viena iš jų siejama su gamtos stichijomis, o kita – su žmonių, gyvūnų ir augalų veiksmis. Ši opozicija tekste realizuojama per seriją veiksmy ir atoveiksmy: šiaurys atleikia gandint – žuvų namai su šarvais užsidengia; vėjai švilpina – žagarai kloniojas ir t. t. Abi veiksmažodžių grupės sudaro vieną diskurso izotopiją, kuria tekste realizuojamas sinkretiškas žiemos įspūdis. Tai būtų banalus teiginys, jei ne šios izotopijos implikuojama *Metų* poetinio pasaulio aktantų hierarchija.

Įsižiūrėkime į aktantų galių pasiskirstymą semantinėje agresyvumo / pasyvumo ašyje stebėdami, kas Žr pradžios tekste (Žr 1–71) gąsdina ir puola, o kas bijo ir traukiasi. Visas semantinis aktyvumo / agresyvumo krūvis Žr pradžioje sutelktas gamtos universalijų pusėje: tai – personifikuoti metų laikai (žiema, rudenis), vėjas (šiaurys, žiemys, vėjai, vėtros), šaltis (pašalas, šalčiai) ir karštis (saulė). Pasyviųjų aktantų grupė apima visą likusį pasaulį (svietą) – žmones, gyvūnus, augalus ir negyvąją gamtą: „Taipgi dabar jau vėl sviets sveikint pradeda žiemą“ (Žr 14). Taigi pirmiausia Žr poetinėje erdvėje atskiriamos alegoriškai vaizduojamos universalios gamtos jėgos ir likęs pasaulis, apimantis visa, kas apčiuopiamai kūniška.

Žr tekste stebina tai, kad minėtosios universalios gamtos jėgos sudaro aukščiausiąjį aktantų lygmenį. Griežtai laikydamiesi Žr pradžios teksto, jame nerastume už gamtos universalijas dar aukščiau esančio lėmėjo – Dievo. Personifikuotos gamtos jėgos arba kovoja vienos su kitomis (žiema barasi su rudeniu; vėtros sumišai pjaujasi), arba puola visą likusį pasaulį, tačiau jų veiksmuose aiškių Dievo valios ženklų nėra. Kitaip yra Pl pradžioje, kurioje apie Dievo dalyvavimą gamtos vyksme kalbama tiesiogiai, plg. Pl 34–36; 59–64; 73–79²¹.

²¹ Teologinį Pl pradžios podirvį įtaigiai aprašė Rimvydas Šilbajoris, žr. Rimvydas Šilbajoris, *op. cit.*, p. 405. Darius Petkūnas Pl pradžioje išvelgia aliuziją į Kalno pamokslą, žr. Darius Petkūnas, „Poema „Metai“ – pamokslų rinkinys?“, in: *op. cit.*, p. 126.

Žinoma, kalbėdami apie *Metų* visumą privalome prisiminti tai, ką apie jos episteminę sąrangą žinome iš kitų dalių: Dievas ir aktyvi jo valia *Metų* pasaulyje niekada nekelia abejonių, todėl gamtos reiškiniai turėtų būti automatiškai laikomi Dievo valios išraiška. Kita vertus, Žr pradžios kraštovaizdis ir jame siaučiančios gamtos galios tartum išsivaduoja iš tiesioginės priklausomybės nuo Dievo ir poetinėje erdvėje veikia savarankiškai.

Matyt, šis literatūrinis *Metų* kraštovaizdžio įtaigumas paskatino Vytautą Kavolį ieškoti Donelaičio teologijoje modernių Apšvietos epochos ženklų. Anot Kavolio, Dievas *Metuose* yra impersonalus: „*Metų* pasaulį sukūręs ir visiems jo elementams jų pareigas išdalijęs Dievas „savo asmeniu“ jame aktyviai nebedalyvauja.“²² Jo valia ištirpinta pasaulyje veikiančių stichijų ir elementų santykiuose, iš kurių tą valią žmogus turi išskaityti. Galėtume pridurti, kad Donelaičio Dievas primena menininką (*Deus artifex*) – kvapą gniaužiančios harmonijos kūrėją. Ryškiausiai tai matyti Pl pradžioje – ypač lakštingalos epizode, kuriame nuskamba žymioji eilutė „Ak šlovings Dieve, kaip dyvins tavo sutaikym!“ (Pl 87)²³ Tačiau ekspresyvos Rg ir Žr pradžios šią dievišką gamtos jėgų harmoniją išreiškia ne mažiau įspūdingai.

Vis dėlto Kavolio siūlomas ištarmes reikėtų vertinti atsargiai – nederėtų Donelaičio dievoieškoje įžvelgti pernelyg modernių ženklų. Kaip rodo Dariaus Petkūno tyrimai, teologinės Donelaičio pažiūros yra konservatyvios – jos atliepia esmines liuteronų bažnyčios doktrinas (pvz., gimtosios nuodėmės, „dviejų karalysčių“, apvaizdos) ir nesiekia įvesti radikalesnių naujovių²⁴. Be to, *Dei artificis* veiklos sfera apima tik *Metų* idealiojo poliaus raišką – tas scenas, kuriose pasaulis atrodo harmoningas²⁵. Patekę į blogio įtakos lauką (kuris *Metuose*

²² Vytautas Kavolis, „Epochų signatūros“, in: Idem, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 410.

²³ Nejučia iškyla paralelė su Jano Kochanowskio „Himnu“.

²⁴ Darius Petkūnas, „Kunigo Kristijono Donelaičio ganytojiška veikla“, in: *op. cit.*, p. 72–77. Čia būtina atkreipti dėmesį į klaidą, kuri įsivėlė į gimtosios nuodėmės doktrinos analizę. Anot Petkūno, *Metų* žmogus iš prigimties yra linkęs į pikta (doktrina siejama su Lutheriu ir Melanchthonu) – remiamasi šiomis citatomis: „Viens taip jau, kaip kits, užgimdamas užgema blogas“ (Rg 454); „Nės dar daug žiedų tikt vos žydėti pradėjo / Ir daugums jų vos savo blogą pumpurą rodė“ (Vd 442–443). Tačiau abiem atvejais Donelaitis žodį „blogas“ vartoja tarminė reikšme „menkas“, „silpnas“ (žr. Jonas Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964, p. 63).

²⁵ Idealiojo poliaus sąvoką skolinamės iš Sauliaus Žuko, anot kurio, pagrindinė įtampa *Metuose* formuojasi „tarp savotiškoje vertikalėje išsidėsčiusių dviejų žmogiškojo gyvenimo

sutampa su socialinių santykių sfera), vėl išvystame Dievą kaip tradicinį rūstų teisėją. Prisiminkime Selmo žodžius ponams po Pričkaus mirties:

Ale matau, kad tu, tyčioms akis užsimerkęs,
Vieryt jau bijais, kad dievs visur tave mato
Ir kad kartą jis atdengs tavo visą raspustą.
Tič tikt, ik sūdžia šio svieto tau pasirodys
Ir ponus taip, kaip ir mus, sūdop suvadinęs,
Algą kiekvienam, kaip pelnęs yr, sudavadys. (Žr 490–495)

Įsameninto, antropomorfiškai suvokiamo Dievo paradigmai *Metuose*, be Dievo-teisėjo, dar priklauso ir Dievas-mylintis tėvas („tėtutis“), į kurį kreipiamasi Žr pabaigoje (Žr 666–682)²⁶.

Derėtų pakoreguoti ir Kavolio ištarmes apie *Metų* velnią. Panašiai kaip Dievas ištirpsta pasaulio harmonijoje, šėtonas *Metuose* redukuojamas į socialinių santykių anomalijas – blogio raiškoje jis asmeniškai taip pat nedalyvauja: „Apšvietos amžiaus teologas, kalbėdamas apie velnią, pro jį (ar jame) išvelgia socialinių jėgų – aukštutinės klasės, moderniosios kultūros, tautų maišymosi ir savosios tradicijos praradimo – skatinamą pasaulio gedimą. Ritualinis pasaulis virsta sociologiniu.“²⁷ Bet, turint omenyje *Metų* poetinio pasaulio ir jo autoriaus konservatyvumą, situaciją derėtų suprasti atvirkščiai: Vyžlaukyje jau matomos modernių socialinių procesų užuomazgos, tačiau jos vis dar interpretuojamos senosiomis kategorijomis, naujiems reiškiniams (samdinių emancipacijai, tautų maišymuisi, laisvamanybei) priskiriant velnio raiškos atributus. Sociologinį pasaulį bandoma užkalbėti ritualinio pasaulio žodžiais.

Dievas *Metuose* – visamatantis ir visatvarkantis. Poeto sąmonė, besigėrinti kraštovaizdžiu ir jį užpildančiais žmonių, augalų ir gyvūnų judesiais, gali į

pavidalų: koks jis yra ir koks jis turėtų būti“ (Saulius Žukas, „Idealusis Kristijono Donelaičio *Metų* poliuis“, in: Idem, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, p. 76–77). Sistemineje *Metų* pasaulio sąrangoje idealųjį polių atsveria disharmonijos poliuis – blogio, nedorybės ir nuodėmės raiška.

²⁶ Plg. Dalios Čiočytės siūlomą *Metų* Dievo interpretaciją: Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: Teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 189–191.

²⁷ Vytautas Kavolis, *op. cit.*, p. 411.

Dievą kreiptis tiesiogiai (kaip Pl) arba kontempliuoti jo sukurtą harmoniją (kaip Žr), tačiau į moderniąją dievoiešką dar nesileidžia.

NEAPČIUOPIAMA GAMTA

Žr pradžioje krenta į akis, kad visi poetinio pasaulio aktantai veikia pramaišiu – tekste nesistengiama jų aiškiau atriboti nei erdvėje, nei pasijų struktūroje: balos ir klampynės, žagarai ir kerplėšos, „gyvuoliai“ ir žmonės aptariami kartu ir pramaišiu. Įsiskaitę įdėmiau pastebime, kad Donelaičio poetikoje gamtos ir kultūros sferos neturi aiškios skiriamosios ribos, kaip tai įprasta mūsų epistemoje. Atvirkščiai – Žr pradžioje intensyviai stengiamasi pabrėžti pasaulio homogeniškumą, vienodą visų būtybių situaciją žiemos grįžimo dramoje: miegot kiekvieną gyvuolį siunčia (Žr 7); sviets sveikyt pradeda žiemą (Žr 14); kožnas koliojo jo madarą skystą (Žr 19–20); visi žmonės skundės (Žr 24–25); visi pasislėpė gyvuoliai girių (Žr 49). Šioje dramoje gyvūnijos, augalijos ir žmonių veikimo erdvės persipina, nesudarydamos ryškesnės „kultūros“ ir „natūros“ opozicijos.

Vertėtų atkreipti dėmesį į gyvūnų ir žmonių klases *Metų* aktantų tipologijoje. Aiškiai matyti, kad jos sudaro bendrą (nors ir nevienalytę) grupę: „Taip, paukšteliai mieli, jums, taip mums pasidarė, / Ir taip jus, kaip mus, baugin braškėdami šalčiai“ (Žr 53–54). Gyvūnai ir žmonės Žr pradžios tekste elgiasi vienodai – visi nuo žiemos slepiasi šiltame būste (žmonės „stuboje“, gyvūnai „urvoj“, Žr 51, 56–57). Tiesa, kiek toliau žmonių ir gyvūnijos situacija gamtos jėgų akivaizdoje subtiliai atskiriama (Žr 58–71²⁸): žmonių namai šilti – paukščių namai jų „negal užstot, kad juos išgąsdina šalčiai“ (Žr 59); žmonės gali susišildyti karštoku viralu (Žr 63), paukščiai – ne; žmonės keičia drabužį pagal orą, paukščių rūbas – vienas (Žr 65). Šitai paprastai, liaudiškai nusakoma privilegijuota žmogaus padėtis sisteminėje pasaulio sąrangoje, o kultūros erdvė tartum įgauna konkrečius kontūrus: tai – šilta „stuba“.

Tačiau kyla ir tam tikrų įtarimų, ar kultūros ir natūros distinkcija tinka *Metų* poetiniam vyksmui interpretuoti. Pirmiausia kultūros erdvė, susitrau-

²⁸ Nors šiame epizode kreipiamasi tik į paukščius, bet jie čia neabejotinai atstovauja visai gyvūnijai.

kianti iki „stubos“, yra akivaizdžiai rudimentinė, nenaši. Be to, jai *Metų* erdvių santykių sistemoje tenka palyginti menka dalis: tiek Žr, tiek kitų dalių veikėjai (gyvūnai ir žmonės) dažniausiai veikia ne stuboje. Be to, net ir pats šis kultūros „branduolys“ ne visada garantuoja aiškią kultūros ir natūros skirtį: Slunkiaus ir Pelėdos trobose kiaulės ir žmonės gyvena drauge, o vėjai netrukdomi švilpauja viduje (Rg 605–632). Griežtai laikydamiesi gamtos ir kultūros skirties, nežinotume, ką daryti su dvaro ir miesto erdve: abi jos svarbios, joms tenka nemažai vietos *Metuose*, abi akivaizdžiai priklauso kultūros sričiai, tačiau jų poetinio svorio neužgriebtume gamtos ir kultūros distinkcijos šviesoje (svarbesni čia yra doros ir dievobaimingumo aspektai). Žr pradžioje ir kitur *Metuose* matomas paralelizmas tarp gyvūnijos ir žmonijos įtarimus dėl griežto gamtos ir kultūros skyrimo dar labiau sustiprina: ekspresyviose baudžiavinio darbo scenose būrų ir gyvulių vargai nusakomi beveik tais pačiais žodžiais (Pl 517–528, Vd 361–370).

Taigi hierarchinis atstumas tarp gyvūnų ir žmonių klasių *Metuose* yra stebėtinai mažas. Skaitytojas, ieškantis čia aiškios skirties, patenka į prieštarų interpretacijų pinkles. Viena vertus, iš kitų poetinio ciklo dalių žinome, kad žmogui skirta neribota galia valdyti gyvūnus – lemti jų gyvenimą ir mirtį (plg. Pl 511–514, Rg 62–68, Rg 379–382). Kita vertus, gyvūnija žmogui nepaklūsta ar netgi kelia grėsmę (plg. Rg 45–50, Žr 72–100). Viena vertus, žmogus pasaulio sąrangoje statomas aukščiau nei gyvūnai. Kita vertus, gyvūnai nuolat jam pateikiami kaip dorybingumo ir darbštumo pavyzdžiai. Pagaliau žmonių ir gyvūnų veiklos erdvė *Metuose* dažnai atrodo tiesiog bendra, ypač darbo ir pamaldumo teminiuose laukuose: šių aktantų veiksmai stebėtinai panašūs, o jų „galių santykis“ – apylygis.

Visa tai sunku patikimai paaiškinti naudojantis modernia gamtos ir kultūros distinkcija. Ji tartum per griežta ir neužgriebia „sumišai“ veikiančių *Metų* veikėjų dinamikos. Tačiau aktantinių grupių santykis įgautų sisteminių bruožų, jei jį aiškintume remdamiesi paklusnumo ir doros kategorijomis. *Metuose* gyvūnija yra paklusnesnė nei žmonija ir – dar svarbiau – doresnė: ji nuoširdžiau vykdo Dievo valią. Prisiminkime Pl pradžią, kurioje paukščių balsai tampa himnu Dievui, o gandras, lakštingala ir erelis pasitelkiami pamokymams, kaip turėtų elgtis dori žmonės (Pl 27–182); kiek toliau pagiriami jaučiai, kurie kukliai ir ištvermingai neša darbų naštą (Pl 508–523). Atkreipkime dėmesį, kad doros ir paklusnumo pavyzdžių žmogui pateikia

ir laukiniai, ir naminiai gyvūnai. Tai sudaro ryškų didaktinį kontrastą su privilegijuota žmogaus padėtimi: nors jam duota daugiau priemonių gintis nuo gamtos užgaidų (ugnis, būstas, drabužiai), tačiau nuodėmingas žmogus šių dovanų dažnai nevertas. Žvelgiant iš tokios perspektyvos, *Metų* žmogus iš tiesų neatrodo esąs arčiau Dievo nei gyvūnai, o mažas atstumas tarp šių aktantų grupių tampa suprantamesnis.

Kitas svarbus *Metų* pasaulio sąrangos aspektas, išryškėjantis Žr pradžioje, – tai gamtoje atpažįstami socialinių santykių ženklai. Pirmiausia krenta į akis, kad gamtos poveikis yra socialiai nediferencijuotas, vienodas būrams ir ponams:

Kožnas į klumpes ir į vyžas įsinerdams
Koliojo jo darbus ir jo madarą skystą.
Bet ir ponai, su šulnais skraidydami žirgais
Ir su poniškais kasdien viešėdami rėdais,
Beteškant purvams, nešvankų rudenį peikė.
Todėl į žiemius visi žiūrėdami žmonės
Ir sausos žiemos didei gi belaukdami skundės. (Žr 19–25)

Čia atpažįstame prigimtinės žmonių lygybės izotopinę giją: ruduo ir žiema vienodai seiki visiems – kilmingiems ir ne²⁹. Prisiminkime Pl pradžia, kurioje atbundančios gamtos poveikis aprašomas panašiai:

Musės ir vabalai, uodai su kaimene blusų
Mus jau vargint vėl pulkais visur susirinko
Ir ponus taip, kaip būrus, įgelt išsižiojo. (Pl 16–18)

Šitaip peizaže atpažįstamas socialinis kodas: rudens darganos ar įkyrūs vabzdžiai tampa fonu mintims apie žmonių lygybę. Svarbu tai, kad ne žmonių gyvenimas lyginamas su gamta, bet gamtos vyksme atpažįstamos žmonių pasaulio kategorijos (dar plg. Žr 40–45, kur pušynai lyginami su „ponačiais“,

²⁹ *Metuose* prigimtinės žmonių lygybės izotopija yra realizuojama ir pasikartojančiuose svarstymuose apie vaikus, kurie visi vienodai silpni ir „glūpi“, žr. Pl 308–313, Pl 325–335, Vd 78–83, Žr 596–599.

o žagarai – su būrais). Į tai atkreipė dėmesį Rimvydas Šilbajoris, analizuodamas Žr pradžią:

[...] gamtos aprašymuose Donelaičio kalbinės figūros realizuoja ne gamtą kaip tokią, o žmogaus santykiavimą su gamta. Be atspindžio žmogiškoje dimensijoje, įskaitant ir sakralinius jos aspektus, gamtos faktai Donelaičiui pasiliktų be prasmės.³⁰

Gamta *Metuose* reikalinga kaip nauja erdvė teologinėms, etinėms ir socialinėms normoms aptarti, kaip turtingas šios srities pavyzdžių šaltinis. Tai – episteminis mūsų ir Donelaičio epochos skirtumas. *Metų* pasaulis – tai visų pirma absoliučių normų pasaulis. Donelaičio poetikoje itin reikšminga tvarkos ir netvarkos opozicija, ir visai nesvarbu, ar tvarkai arba netvarkai atstovaujantys reiškiniai priklauso žmonių galios (taigi kultūros) sferai, ar yra už jos ribų (gamtos sferoje). Tvarkos postulatą yra universalus, ir – kiek perdedant – Romintos girioje gyvūnai privalo doros, dievobaimingumo ir tautumo laikytis taip pat, kaip žmonės Vyžlaukyje. Todėl hierarchinį gyvūnijos ir žmonijos artumą, į kurį atkreipėme dėmesį šio skyrelio pradžioje, reikėtų suprasti ne kaip gamtos dominavimą žmonių erdvėje, bet kaip kultūros normų steigimą gamtos sferoje. Tai matyti ne tik Žr pradžioje. Pl lakštingalos epizode (PL 80–144) paukščio balsas tampa Dievo epifanija, tobulybės apraiška šiame pasaulyje. O gamtos subordinavimą žmogiškojo pasaulio reikmėms iliustruoja Rg pradžia, kurioje pasakotojas kreipiasi į paukščius: „Ale nedingokit, kad mes dėl alaso mielo / Ar dėl jū dainų šventų jus šeriamo tvartuos; / Ne, mes dėl mėsos tikrai jūsų giriame balsą“ (Rg 66–68).

Taigi kalbant apie gamtą Donelaičio *Metuose* reikia būti itin atsargiems – jo poetinėje savimonėje šios kategorijos dar nebuvo. Paradoksaliai tai patvirtina ir visiškai priešinga Gineičio siūloma *Metų* poetinio pasaulio interpretacija, kurioje gamta ir jos vaizdavimas laikomi svarbiausiais viso kūrinio dalykais³¹. Gamtai skirtų šio tyrėjo interpretacinių pasažų arba neįmanoma susieti su konkrečia *Metų* teksto medžiaga (interpretacija levituoja greta

³⁰ Rimvydas Šilbajoris, *op. cit.*, p. 406.

³¹ Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Vaga, 1990, p. 269–278.

teksto)³², arba su jais labai sunku sutikti³³. Susidaro įspūdis, kad gamtos sąvoka čia ne nuskaidrina Donelaičio tekstą, bet jį pridengia savotišku mintijimo rūku, – lieka intensyvus interpretacijos neadekvatumo jausmas.

Mūsų galva, *Metų* poetinis pasaulis yra tobulai kultūrinis (nes Dievo diktuojamų normų steigti irgi skiriame kultūrai): savarankiška, savita, taisyklių nevaržoma gamta jame nepatenka į poetinės sąmonės akiratį. Tačiau *Metuose* yra viena ryški išimtis iš šios taisyklės, kurią verta aptarti atskirai.

GAMTA KAIP BLOGIS IR CHAOSAS

Pereikime prie antrojo Žr pradžios epizodo – pasakojimo apie vilkus (Žr 72–100). Iš pirmo žvilgsnio neatrodo, kad tekste kas nors esminga keistūsi: pasakotojas, nupiešęs žiemos kraštovaizdžio eskizą, papildė jį vilkų staugimu. Tačiau pakinta aktantų santykiai. Nuo Žr 1 iki 71 eilutės visi poetinio pasaulio elementai sudarė darnią visumą. Žiemos gaivalai gąsdino, žmonija, gyvūnija ir negyvoji gamta bijojo, o šiuos semiotinius pasaulius nusakantys veiksmažodžiai sudarė simetriškas antonimų poras. Kraštovaizdis buvo kupinas harmoningos dinamikos, pasaulis veikė pagal tam tikrą tvarką. Vilkai priklauso gyvūnijos sferai, todėl turėtų darniai įsilieti į šią struktūrinę pasaulio simetriją – bet jų veiksmai visą Žr pradžios darną sugriauna. Ar neatrodo keista, kaip Žr padidinama vilkų keliamią grėsmę?

Juk ne daugio reik, štai jau galvijų neteksim,

O po tam dar mus pačius su gimine mūsų,

Moteres ir vaikus vilkai mėsinėt pasidrąsins. (Žr 98–100)

³² „Visa talento galia poetas skatina žmogų įsiklausyti gamtos balso, atsiduoti jos ritmui, gyventi, kurti ir džiaugtis viskuo – nuo saulės iki „žydinčių žolelių“. Ruduo ir žiema tėra atokvėpio metas. Pavasario stichija nesulaikoma, amžina; ji neša atgimimą, naują sąlytį su nemirtingąja gamta. „Metuose“ nugali ir triumfovoja vitališka gamtos pasaulėjauta“, žr. *Ibid.*, p. 276.

³³ „Pradėjus skaityti „Metus“, pirmiausia krinta į akis tikroviškas gamtos ir tiesiogiai su ja susijusios žmogaus buities traktavimas“ (žr. *Ibid.*, p. 274); „Metų“ gamta [...] stebima ir vaizduojama ne subjektyviu autoriaus požiūriu, bet objektyviai, per ilgaamžę būrų patirtį, jų galvoseną, psichologiją, jausmus. [...] Krikščionybė žemiškąjį gyvenimą priešpastatė dvasiniam pradui, o sutapimą su gamta pakeitė būtinumu pakilti virš jos.“ Žr. *Ibid.*, p. 277.

Donelaičio laikais vilkų Romintos girioje iš tiesų būta daug: po 1710 m. maro jų priviso tiek, kad net žmonės nesijautė saugūs³⁴. Jų keliami grėsmė ir daromi nuostoliai, žinoma, priklauso būrų pasaulio svarbiosioms temoms: neatsitiktinai Pp „baisūs vilkai“ minimi kaip būdinga būrų pokalbių tema vestuvėse (Pp 56–64, 88–91). Tačiau nebūtų teisinga skaityti šią Žr vietą vien dokumentiškai. Vilkų epizodas *Metų* cikle yra ryškiausias gyvūnų nepaluklusnumo aprašymas – tai ypatingas atvejis, kai gyvūnai įsiveržia į žmogaus erdvę ir joje savavaliauja. Netikėtai susiduriame su laukine gamta ir aiškiai matome, kokia ji dar žmogui atrodo pavojinga, nesilaikanti „privalomos“ tvarkos ir nemaloni.

Šį interpretacinį posūkį atspindi Donelaičio mėgstamas kompozicinis kontrastas: taikų ir jaukų gyvūnų ir žmonių sambūvį staiga nutraukia savavaliaujantys vilkai (Žr 53–71, Žr 74–79). Prisiminkime panašius teminius posūkius kitose *Metų* vietose: apsirijėlio pono sceną (Pl 202–244), keikūną Vakmistrą (Vd 96–113), nekviestus svečius Plaučiūną ir Slunkių (Rg 231–256), Dočio kūlę (Rg 651–694), Durako varnų medžioklę (Žr 300–317). Donelaitis visur naudojami ta pačia kompozicine schema: harmoningą aktantų sambūvį staiga sugriauna įsiveržianti netvarka – idealiojo *Metų* poliaus raišką keičia blogio raiška. Visais atvejais ta netvarka ateina netikėtai – tartum perkūnas iš giedro dangaus – ir visais atvejais jos poveikis hiperbolizuojamas: nuo Vakmistro keiksmų gaišta gyvūnai; vestuvių svečius ištinka stabas išvydus Pelėdą su Slunkium; nuo Dočio spragilo virsta kalnai ir kaimynų trobos ir pan. Lygiai taip pat ir vilkų įkūnijamas chaosas sukelia siaubą, netikėtai įsiverždamas į poetinį žiemos pasaulį.

Įsigilinkime į vilkams daromus priekaištus. Vilkai édrūs, jie „nei mėsininkai per laukus bėginėdami smaugia“ (Žr 79). Tačiau pasakotojui didžiausią pasipiktinimą kelia tai, kad jie gyvulius pjauna nesirinkdami: „Tai nesirūpin, ar liesa, ar tukusi kiaulė, / Irgi negailis, kad kokį kuiliuką suėda“ (Žr 80–82); „Taip berždžias, kaip ir veršingas pamuša karves“ (Žr 86). Aukų kiekis ir dydis tekste aprašomi didėjančia tvarka, nevengiant perdėti:

³⁴ Maro epidemijos mastus įtaigiai aprašė Leonas Gineitis, žr. Leonas Gineitis, *Kristijono Donelaičio aplinka*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 9), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 18.

Taip tie neprieteliai, kiaulienos jau prisidė,
Dar nesisotin, bet ir jautienos užsigeidę
Taip berždzias, kaip ir veršingas pamuša karves.
O ir tai negana; jie vis daugiau išsižioję
Jau ir jaučių šešergių parplėšt nesibijo. (Žr 84–88)

Vilkai darosi vis įžūlesni – ir šiuo atveju tekstas juda hiperbolės link: vilkai nebijo parplėšt didelį kuilį (Žr 83), nebijo šešergių jaučių (Žr 88), n'atboja juodo buliaus (Žr 92), o galiausiai jiems tampa nė motais ir pats žmogus:

Kerdžiaus ir piemenų, kad juos uliuodami baido,
Kartais taip n'atboj, kad vos į pagirį traukias
Ir nusinešę ką tuojaus tikt ėda, tikt ėda. (Žr 94–96)

Svarbu tai, kad vilkams priekaištaujama tarsi žmonėms. Piktinimasis vilkų nesaikingumu suponuoja, kad *Metų* poetiniame pasaulyje iš laukinių gyvūnų tikimasi racionalumo ir taupumo. Panašiai už nesaikingumą buvo baramas Blėkius (Pl 567–591), nedorėliai Krizo samdiniai (Vd 377–388) ir šiaip visi, kurie netaupo maisto atsargų (Rg 393–435). Vilkų epizode išlaikomi netgi abu žmonėms taikomi saikingumo aspektai – kokybinis ir kiekybinis: vilkai pjauna nežiūrėdami, „ar liesa, ar tukusi kiaulė“ (kokybinis aspektas), ir mėsos jiems niekada negana (kiekybinis aspektas). Taigi vilkų elgesys aptariamasis žmonių elgsenos kategorijomis.

Šios pastabos patvirtina anksčiau išsakytas mintis, kad gamtos kategorija *Metų* poetiniame pasaulyje iš esmės negalioja. Jame naivu būtų tikėtis bent minimalios empatijos vilkams – tylaus supratimo, kad jie elgiasi pagal savo prigimtį. Gamta turi atitikti autoriteto nustatytą tvarką, ir iš jos to reikalaujama taip pat kaip iš žmonių. Visi tvarkos pažeidimai turi būti be gailės šalinami – pasakotojo nuomone, vilkus reiktų visiškai išnaikinti: „Eikš, šiaury baisus, išklėstytk nugarą bloznų! / Bausk, prispausk su šalčiais juos, kad gloda jų būtų!“ (Žr 76–77) „Argi nežinot, kad nei viens malonings karalius / Juos užmušt ir išgaišint žmonėms nepavydi?“ (Žr 103–104)

Kraštovaizdis, gamta ir gyvūnija nuolat svarstomi dieviškųjų (teologinių) ir žmogiškųjų (etinių ir socialinių) kategorijų šviesoje – jos, o ne pati gamta, yra poetinės sąmonės kontempliavimo objektas. Tai svarbu svarstant ŽR kompozicinę schemą. Mūsų siūlomos įžvalgos rodo, kad jungiamąja Žr pradžios

teksto gija yra ne gamtos, o tvarkos izotopija: tekste nuo Žr 1 iki 71 eilutės ji realizuojama per poetiškai tirštą kraštovaizdžio aprašymą ir harmoningus poetinio pasaulio santykius (idealusis tvarkos atvejis), o vilkų epizodas (Žr 72–100) prie jo prišliejamas kontrasto principu (tvarka pažeidžiama).

Įdėmiau pažvelgus į tvarkos ir netvarkos ypatumus Žr pradžioje, išryškėja dar vienas sisteminis *Metų* poetinio pasaulio bruožas. Nuo Žr 1 iki 71 eilutės tvarkos izotopija realizuojama per harmoningą gamtos stichijų, gyvūnijos, žmonijos ir kraštovaizdžio vaizdavimą. Taigi tvarkos semantinė paradigmą yra labai plati. O netvarkos semantinė apimtis Žr pradžioje, atvirkščiai – labai siaura. Tai – gyvūnijos paradigmą priklausanči dvinarė semų grupė {vilgai + nepaklusnumas}. Vadinasi, tvarkos ir netvarkos diskursyvinės realizacijos sieja hierarchinis visumos ir dalies santykis. Tai rodo, kad *Metų* poetinio pasaulio visuma yra suvokiama kaip harmoningas darinys, o netvarkos raiška sutelkiama į pavienes jo dalis, savotiškas „išimtis“. Iš Žr pradžios suprantame, kad pasaulis yra harmoningas ir jaukus, o jo grožį gadina atskiri netikėliai, šiuo atveju – vilkai.

Lyginant su kitomis *Metų* poetinio ciklo vietomis, ši naratyvinė schema labiausiai primena Pl pradžią: ten irgi pirmiausia buvo pateikiamas harmoningo, tobulo pasaulio vaizdas (Pl 1–201) su ryškiais etinės ir socialinės problematikos intarpais (darbštūs gandrai, kuklūs ir dievobaimingi būrai, idealus valdovas Erelis). Idealių pasaulio polių Pl kompozicijoje atsverė pasišlykštėjimą ir siaubą keliantis apsirijėlis ponas (Pl 202–244). Tad kompozicinis paralelizmas tarp Pl ir Žr akivaizdus. Skirtumą matytume skirtinguose aktantų santykių vektoriuose: Pl pradžios tekste dominuoja gamtos stichijų, gyvūnų, žmonių ir kraštovaizdžio santykis su Dievu, o Žr pradžioje susitelkiama į „vidinius“ šių aktantų grupių santykius. Tačiau abiem atvejais Donelaičio tekste matome būdingą šviesotamšą, kai idealiojo pasaulio poliaus raišką keičia tamsos ir blogio vaizdai.

TEKSTO JUNGLUMAS: „JĖGĖRIŲ“ EPIZODAS IR PRIČKAUS MONOLOGO PRADŽIA

Siautėjančių vilkų aprašymą tiesiogiai pratęsia retorinis pasakotojo kreipimasis į girininkus ir eigulius – kodėl jie vilkų nešaudą, nors tam jiems karalius davęs paraką ir nemenką atlygį (Žr 101–107). Taigi sintagminėje plotmėje pasakojimas yra visiškai nuoseklus. O paradigmminėje plotmėje tebeatpažįstame

tą patį tvarkos / netvarkos semantinį lauką: vilkai atstovauja netvarkai, miškininkai ir eiguliai – tvarkai. Harmoningas pasaulio elementų sambūvis Žr pradžioje ir į jį netikėtai įsiveržiantys vilkai buvo dvi tvarkos ir netvarkos iliustracijos. Dabar, pasakotojo monologo pabaigoje (Žr 101–116), pateikiamas apibendrinimas – bandoma paaiškinti, kodėl tvarka sutrinka ir įsigali netvarka. Vilkai siautėja todėl, kad tvarkos sergėtojai – „jėgėrės mokinti ir liesininkai“ (Žr 101) – neatlieka savo pareigų. Netvarka įsigali, kai sutrinka kontrolinis ir represinis aparatas.

Socialinė disfunkcija – dažnas reiškinys *Metų* poetiniame pasaulyje, jame irzliai reaguojama į tuos atvejus, kai personažai neatlieka savo pareigų. Žr kritika nukrypsta į karaliaus skiriamus pareigūnus – miškininkus ir eigulius. Tačiau dėl apsileidimo kaltinami ne jie patys, bet juos nuolat papirkinėjantys ir apgaulinėjantys būrai:

Ei kiekisyk į šilą vogt nuvažiuodami būrai
Su kašele dovanot slaptoms jiems atneša kumpį
Ir aklai prisisurbt su stuopoms pripila gerklę!
Bet tai vis klasta; nės varts taipo prisisurbęs
Jau po tam ir prisiegos atmint užsimiršta, [...]. (Žr 108–112)

Būrai išderina tvarką serginčias institucijas, jie nugirdo „jėgėres“ ir „vartus“, todėl ir vilkai laukuose siautėja. Ryškėja pasakojimo pokytis: panašu, kad Žr vilkai tėra tam tikra preliudija, pretekstas prabilti apie rimtesnę problemą – apie socialinę dorą ir jos užtikrinimą. Nors tekstas sintagminėje plotmėje yra nuoseklus, paradigminiame plane fiksuojame pokytį, kuris atsispindi izotopinėje teksto sanklodoje. Į pirmą planą iškyla socialinę hierarchiją signalizuojančios sąvokos: vartojami pareigybių pavadinimai (jėgėrės, liesininkai), apeliuojama į karalių (Žr 103–104), į įstatymo autoritetą (valdonai paliepė šaudyt; vartus pastatė), ryški nusikalstamos veiklos semantika (prisiegos atmint užsimiršta; vagys vagia). Žr pirmosiose eilutėse dominavusi harmoninga poetinio pasaulio sankloda tartum pamirštama. Iš akiračio dingsta gamtos stichijų šėlsmas ir negyvoji gamta, o žmonių, gyvūnijų ir kraštovaizdžio santykis pakinta. Visi veiklos svertai, visa aktyvumo semantika sutelkiama žmonių pusėje, o gyvūnija ir augalija pasiduoda jų valiai: būrai kerta draudžiamus medžius ir šaudo briedžius (Žr 113–116). Taigi vaizdavimo perspektyva visiškai pakinta.

Kaip jau minėjome, sintagminėje plotmėje tekstą akivaizdžiai stengiamasi išlaikyti nuoseklų: tebekalba tas pats anoniminis pasakotojas, nuo vilkų siautėjimo logiškai pereinama prie eigulių ir girininkų neveiklumo, o šį stengiamasi paaiškinti būrų klastomis. Pasakojimas remiasi tokia teiginių seka: „vilkai siautėja todėl, kad eiguliai neatlieka savo pareigų“ – „eiguliai neatlieka savo pareigų, nes juos nugirdė būrai“ – „būrai girdo ir papirkinėja eigulius, nes nori netrukdomi brakonieriauti“. Mūsų nuomone, tai tipiškas teksto asociatyvinio junglumo pavyzdys, kurį savo interpretacijoje siejame su šnekamuoju teksto pobūdžiu. Nuo aktantų poros „vilkai ir eiguliai“ pereinama prie poros „eiguliai ir būrai“, o asociatyvinio jungiklio vaidmenį atlieka sema {nevykdomos pareigos}. Taigi Žr teksto paradigminiame plane fiksuojame aiškią siūlę tarp 107 ir 108 eilutės, nuo kurios paradigminė pasakojimo sankloda stipriai pakinta.

Nuo Žr 117 eilutės prabyla Pričkus. Šis personažas į sceną išeina gana netikėtai: mums nepateikiama aiškesnių nuorodų, koks šios scenos santykis su prieš tai einančiu tekstu. Sintagminė teksto siūlė tarp paskutinių pasakotojo žodžių ir Pričkaus monologo pradžios (t. y. tarp eilučių Žr 116 / 117) yra palyginti ryški: kur scena vyksta – kur Pričkus būrus tabaku „vitoja“ (Žr 117)? Ar Pričkus girdėjo pasakotojo monologą – Žr pradžią? Ar pasakotojas – vienas iš būrų? Ar tarp pasakotojo ir Pričkaus monologų praslinko kažkiek laiko, ar jie nuskamba tuojau vienas po kito? Žr pradžioje (iki 117 eilutės) niekur neužsimenama, kad būtų kalbama būryje – atvirkščiai, sprendžiant iš Žr 72 eilutės („Taip bedūmojant man“), pasakotojas dūmoja apie vilkus vienas ir tylomis – kokia tad yra Žr pradžios ir Pričkaus monologo komunikacinė situacija? Neturėdami tikslesnių erdvės ir laiko nuorodų, sintagminiame plane negalime aiškiai susieti abiejų Žr fragmentų³⁵.

Tačiau teksto rišlumą išsaugo paradigminis teksto planas. Kaip jau minėjome, jame įvykęs lūžis (Žr 107 / 108) suaktualino naują izotopijų pluoštą ir pertvarkė aktantų galios santykius. Nuo to momento paradigminis planas išlieka nuoseklus: anoniminį pasakotoją pakeitus Pričkui – t. y. vykstant sintagminiam teksto lūžiui – jokių izotopinės sanklodos pokyčių nefiksuojame. Pričkus beveik žodis žodin perima pasakotojo pradėtą „klastų“ temą, ją pratęsdamas ir išplėtodamas, plg.:

³⁵ Tik daug vėliau suprantame atsidūrę būrų krivulėje, plg. Žr 209: „kas krivulei reik išmanomai pasisakėm“.

Pasakotojas	Pričkus
[...] būrai su kašele dovanot slaptoms jiems atneša kumpį ir aklai prisisurbt su stuopoms pripila gerklę! Bet tai vis <u>klasta</u> . (Žr 108–111)	Aš, šaltyšius, aš, mokinto Bleberio žentas Daug <u>klastų</u> tarp jūs numaniau, į baudžianvą jodams. (Žr 121–122)
O taip jam bekapanojant <u>klastuodami vagys</u> Liepas uždraustas, pušis ar drūtmedį <u>vagia</u> . (Žr 113–115)	Rods jūsų mylista jau patys tiek išsimanot Kad <u>klastuot ir vogt</u> vierniems nepridera klapams. (Žr 119–120) O vėl kits ką <u>vogt</u> slaptoms į pašalį traukias. (Žr 130)
Ar, nusišovę su griekais, sau parveža briedį Irgi namėj slapta mėsinėdami <u>juokiasi šelmiai</u> . (Žr 115–116)	Viens apbranijęs liesininką giriasi <u>šelmis</u> O kitsai vartus privilejojęs <u>juokiasi smirdas</u> . (Žr 148–149)

Apmeskime iki šiol aptartąją Žr teksto dalį (Žr 1–152) bendru žvilgsniu. Teksto kompozicijoje išryškėjo du didesni blokai: pasaulio universalijų santykius nusakanti dalis Žr 1–100 (jai priklauso žiemos kraštovaizdžio harmonija Žr 1–71 ir vilkų epizodas Žr 72–100) ir būrų krivulė (ją pradeda Pričkus Žr 117). Šios dvi teksto atkarpos sudaigstytos įsiuvant „jėgėrių“ mizansceną, kurioje abiejų didžiųjų blokų sintagminiai ir paradigminiai planai savotiškai persidengia (Žr 101–116).

Šių dviejų didesniųjų teksto dalių sandūroje gerai matyti, kad Donelaičio poetikoje dominuoja paradigminis junglumo aspektas: svarbu tema, svarbus etinis aprašomų įvykių turinys, o šiam turiniui įtvirtinti sintagminėje teksto struktūroje skiriama kur kas mažiau dėmesio. Donelaitis iš tiesų nesuka galvos dėl veiksmo vietos ir laiko vienovės ar personažų ištarmių nuoseklumo, ne visada aiškiai nusako komunikacinę situaciją³⁶. *Metų* epizodų sintagminė seka primena greta sudėliotas nuotraukas, o ne nuoseklų filmo vyksmą: atpažįstame jose užfiksuotus asmenis, suprantame jų veiksmus, tačiau apie pačių nuotraukų santykius laike ir erdvėje težinome nedaug. Donelaičio vartojamos sintagminio jungimo priemonės paprastos, aiškiai matomos: tai – kontrastinis jungimas (tvarkos ir netvarkos scenų kaita) ir asociatyvinis teksto plėtojimas, būdingas šnekamajam diskursui (A → B || B → C). Sintagminiame plane atsirandantis

³⁶ Plg. Žuko pastabas apie *Metų* personažų struktūrą: Saulius Žukas, „K. Donelaičio „Metų“ pasakotojas ir personažai“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir redagavo Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, 1993, p. 28.

dančių teksto siūlių nesistengiama kruopščiai užmaskuoti, tartum pavienių scenų „nuotraukos“ būtų suklijuotos lipnia juoste. Tačiau paradigminio plano rišlumas išlieka stebėtinai tvirtas: episteminiai ir aksiologiniai *Metų* poetinio pasaulio pamatai labai tvirti ir simetriški – „viršaus“ ir „apačios“, „tvarkos“ ir „netvarkos“, „doros“ ir „nedoros“ kategorijos beveik niekada nekelia abejonių, o jas siejančios diskurso izotopijos apima ne tik pavienes *Metų* dalis, bet driekiasi visame poetiniame cikle. Taigi Donelaičio poetikoje paradigminio teksto plano koherencija labai tvirta, o sintagminiame diskurso lygmenyje ji kur kas silpnesnė. Mums atrodo, kad Žr pradžia šią struktūrinę Donelaičio tekstų įtampą iliustruoja gana įtikinamai.

DORA VALDŽIA IR NEDORĖLIAI BŪRAI

Būrų pašnekesiai apie klastas (Žr 117–207) – viena įdomiausių *Metų* poetinio ciklo vietų, leidžianti formuluoti kai kurias prielaidas dėl Žr ir visų *Metų* kompozicijos. Šis teksto fragmentas įpintas į sudėtingą *Metų* vidinių ir intertekstinių nuorodų tinklą – panagrinėkime jį sudarančias izotopijų gijas. Pirmiausia jame išryškėja klastavimo ir brakonieravimo izotopija.

(a) Apie miško vogimą yra kalbama jau „Rudenio gėrybėse“ (Rg 549–590). Enskys, įgėręs Krizo dukters vestuvėse (plg. Rg 168), Pričkui dėsto „viežlybo“ vogimo teoriją ir praktiką. Anot jo, vogti mišką galima, jeigu tai daroma su teisinga intencija (Enskys pelną panaudoja mokesčiams – „mezliavai“ ir „čyžei“ – sumokėti) ir jeigu vagiama saikingai. Į Enskio žodžius nei Pričkus, nei pasakotojas, nei kas kitas šioje *Metų* dalyje nieko neatsako.

(b) Žr apie vagystes ir brakonieravimą kalba anoniminis pasakotojas (Žr 111–116). Jis vogimą ir brakonieravimą įvardija kaip nedorybę ir nuodėmę (tai vis klasta; klastuodami vagys vagia; nusišovę su griekais). Be to, būrai vogti ir brakonieriauti nesigėdi – juokiasi šelmiai.

(c) Žr vogimą ir brakonieravimą išsamiai aptaria Pričkus. Ir jis vagystę laiko nederamu elgesiu: „Rods jūsų mylista jau patys tiek išsimanot, / Kad klastuot ir vogt vierniems nepridera klapams“ (Žr 119–120). Be to, Pričkus išplečia „klastų“ inventorių: be brakonieravimo, jis Žr 124–141 būrus dar bara už vangiai atliekamą baudžiatvėrinį darbą („Tūls tarp jūs, mano sėbrai, vos

į baudžiąvą slenką / Ir atsivilkęs, kad reik suktis, vos rėplinėja“, Žr 124–125) ir už tai, kad lietuviai nesidrovi vogti vienas iš kito („Ir visai n’atboj, kad Krizas Krizą prigauna“, Žr 141). Taip pat Pričkus išraiškingai išplėtoja anoniminio pasakotojo užuominą apie tai, kad būrai nesigėdi brakonieriauti:

Juk baisu klausyt, kad, ant česnių susibėgę
Ir brangvyno būriškai prisiriję, būrai
Kits kitam klastas ir šelmystes pasižįsta
Ir iš savo griekų sunkių šūtkas pasidaro. (Žr 144–147)

Šiuose šaltyšiaus žodžiuose nusakyta komunikacinė situacija (girti būrai giriasi savo klastomis) primena tą, kurioje Enskys Rg samprotavo apie viežlybą vogimą (Rg 549–590): juk ir jis savo sumanumu didžiavosi „ant česnių brangvyno būriškai prisirijęs“. Net ir kalbantieji asmenys tie patys – Enskys su Pričkumi. Tačiau smarkiai skiriasi etinis brakonieravimo vertinimas: Enskio pamąstymai Rg nesusilaukia polemienio atsako, todėl jo skelbiama viežlybo vogimo teorija tarytum lieka galioti. O Pričkaus kalba Žr nepalieka erdvės vogimo subtilybės svarstyti – viežlybai vogti neįmanoma iš principo.

(d) Į Pričkaus žodžius Žr atsako pats Enskys (Žr 165–181). Anot jo, Pričkus perdeda būrų nedorumą: „Pričkau, tu per daug jau mūs išniekini būdą“ (Žr 166). Tačiau Enskio pateikiami argumentai neužgriebia Pričkaus priekaištų esmės. Šaltyšius baisesi etine reiškiniu puse: būrai supranta, kad elgiasi nedorai, tačiau savo nuodėmėmis didžiuojasi. O Enskys jam atsakydamas šios moralinės dilemos nesvarsto: jis bando savotiškai pateisinti brakonierius, paties vagiliavimo iš esmės nesmerkdamas. Enskys mąsto kolektyvinėmis kategorijomis ir laikosi, sakytume, sociologinio, o ne etinio argumentavimo: „Ar nedabojai, kad visi taip elgiasi būrai?“ (Žr 169) Vagia visi – kodėl lietuviai negalėtų? Taigi Enskys su Pričkumi nesusišneka – jų etinės pozicijos prasi-lenkia. Be to, Enskys bando išmušti Pričkui pagrindą iš po kojų užsipuldamas jį asmeniškai:

Juk ir tu, gaidau, šaltyšium dar nepastojęs,
Su kitais draugais linksmai mokėdavai elgtis.
Ei kiekisyk, su mumis tamsoj į girę nučiuožęs,
Padarynėms, kaip mes, visokius vogdavai uosius! (Žr 173–176)

(e) Vogimo ir klastų temą apibendrina Selmas (Žr 182–207):

Juk mums dievs aštriai, kaip žinom, zokaną duodams,
Draudęs yr klastas visas ir visą vagystę
Ir nei šiaip, nei taip prigaut mums nedavė valią. (Žr 195–197)

Selmas savo kalboje dar kartą aptaria pasakotojo ir Pričkaus paminėtus klastų atvejus: lietuvių būrų vagiliavimą tarpusavyje (Jonas Mikolui pavagia stungį, Jekė atima Katrynos ražą, Žr 199–201) ir nesaikingą brakonieriavimą („aužuolus šulnus į kakalį kiša“, Žr 202–205). Šio personažo žodžiai užveria Enskio ir Pričkaus polemiką šaltyšiaus naudai: bet kuri vagystė – didelė ir maža, viežlyba ir ne – yra nuodėmė („nei šiaip, nei taip prigaut mums nedavė valią“, Rg 197).

Pabandykime apibendrinti penkiuose paminėtuose fragmentuose išplėtotą klastų ir brakonieriaavimo izotopiją. Analizė rodo, kad sememos „brakonieriaivimas“ semantika *Metų* tekste realizuojama dviem skirtingomis seminėmis struktūromis. Išėities taškas šiuo atveju yra visiems sememos variantams („klasta“, „klastuoti“, „vogti“, „nusišauti su griekais“) bendra inherentinė sema³⁷ {savintis karališkojo miško gėrybes}. Enskio ištarmių lauke „brakonieriaivimo“ sememos klasema sutampa su šia inherentine sema, o distinktyvinė funkcija, dėl kurios skiriame „viežlybą“ vogimą nuo „neviežlybo“, suteikiama aferentinėms semoms {nuodėmė} ir {ne nuodėmė}. Šios semos „brakonieriaivimo“ semantemai priskiriamos pagal griežtas situacines sąlygas. Aferentinė sema {ne nuodėmė} „vagystei“ priskiriama, jei (a) vagiama saikingai ir (b) su dora intencija:

Kad man kartais vogt ar ką išplėšt pasitaikė,
Rods ir aš nesigėdėjau ištiest savo ranką,
Ale ne sau vogiau, bet vis maloningiems ponams.
Juk žinai, kaip mums kasmets reik mezliavą mielą
Amtmonams mokėt, kad jie jau urdelį siunčia
Ar per vakmistrus skvieruot ir mušt nesiliauja. (Rg 564–569)

³⁷ Inherentinė sema – tai sema, kurią sememai priskiria kalbos sistema. Aferentinė sema sememai priskiriama priklausomai nuo jos realizavimo situacijos ir konteksto. Inherentinių ir aferentinių semų skirtumą galėtume nusakyti kaip sisteminių elementų ir situacinių elementų skirtumą. Abi semų rūšys gali priklausyti tiek sememos klasemai, tiek ir semantemai. Plačiau žr. François Rastier, *op. cit.*, p. 48–55.

Būtina, kad galiotų abi sąlygos – ir intencija, ir saikas. Jeigu bent viena iš jų pažeidžiama, „brakonieravimo“ semantemai priskiriama aferentinė sema {nuodėmė}. Beje, Enskys pats aptaria du „neviežlybo“ vogimo atvejus, kai vagiama nesaikingai arba su nedora intencija (Rg 559–563; Rg 587–590). Taigi „brakonieravimo“ aferentinių semų {nuodėmė} / {ne nuodėmė} distribucija Enskio etinių kategorijų sistemoje yra gana sudėtingas reiškiny. Ne veltui jis didžiuodamasis taria: „Taipgi, matai, ir medžių vogt reik razumo grečno“ (Rg 583).

Enskio oponentų – pasakotojo, Pričkaus ir Selmo – ištarmėse sememos „brakonieriauti“ klasemai, be bendrosios inherentinės semos {savintis karališkojo miško gėrybes}, dar priklauso aferentinė sema {nuodėmė}, kurią jai priskiria etinis ir teologinis šių trijų aktantų ištarmių kontekstas. Tolesnė semų aferencija šioje semantinėje struktūroje neįmanoma: {nuodėmė} yra „brakonieravimo“ klaseminio pagrindo dalis, todėl Enskio ištarmių lauke galiojanti semantinė struktūra {savintis karališkojo miško gėrybes} + {ne nuodėmė} jo oponentų diskurse yra negalima iš principo. Taigi Enskio oponentų ištarmėse jokie brakonieravimo variantai neskiriami: „klastuot ir vogt vierniems nepridera klapams“ (Žr 120); „Dievs aštriai [...] / Draudęs yr klastas ir visą vagystę“ (Žr 195–196). Sudėtinga „viežlybo“ ir „neviežlybo“ vogimo sistema panaikinama – Enskio paminėti doro brakonieravimo atvejai, kuriais jis didžiuojasi Rg, turėtų būti vertinami kaip nuodėmė.

Įdomu, kad ir Enskio oponentai nejučia perima jo brakonieravimo vertinimo sistemą, kurioje svarbi vieta tenka saikui. Pasakotojo ir Selmo Žr pateikiami brakonieravimo atvejai labai primena Enskio Rg minėtus „neviežlybo“ vogimo pavyzdžius: Žr 113–116 – vagiama nesaikingai; Žr 202–205 – su netinkama intencija. Taigi abi konflikto pusės sutaria dėl esminės saiko kategorijos: jeigu brakonieriaujant ji pažeidžiama, visi tokį brakonieravimą vieningai laiko nuodėme. Tačiau radikaliai skiriasi požiūris į brakonieravimo intenciją. Enskiui ji yra lemiamas dalykas – nuo jos priklauso, ar vagiama „viežlybai“, ar ne. O jo oponentų ištarmėse intencija apskritai nepatenka į svarstymų lauką.

Įsigilinkime į aktantų galios santykius klastų epizode (Žr 101–207). Šiame fragmente kalbama apie tvarkos pažeidimus, o tvarkos pobūdis yra grynai socialinis: tvarka – tai karaliaus išleisti draudimai, kuriuos būrai nuolat pažeidinėja. Karališkoji valdžia šiuo atveju priklauso tvarkos poliui: jos veikla turėtų tą tvarką užtikrinti. Būdingi šiuo atveju vartojami pažyminiai: mokinti

jėgėrės (Žr 101), malonings karalius (Žr 103), kytri vartai (Žr 106), vierni lie-sininkai ir vartai (Žr 142–143). O būrai atstovauja netvarkos poliui: jie papir-kinėja pareigūnus, vagia ir šiomis savo nuodėmėmis dar didžiuojasi (Žr 116, Žr 144–152). Toks galios santykių variantas matyti ir kitur *Metuose*: valdžia kaip tvarkos ir teisingumo garantas yra įrašyta Erelio epizode (Pl 155–201), pasakojime apie gerąjį Amtsrotą (Vd 136–258), Vakmistro pagraudenimuose (Vd 649–714) ir Dočio teismo scenoje (Žr 318–341). Tad svarstant *Metų* poeti-nio pasaulio bendrąją struktūrą reikėtų vengti pernelyg skubotų ištarmių, kad ponai ir valdžia *Metuose* atstovauja tik nedorybės ir netvarkos poliui³⁸. *Metų* pasaulio sąranga tobulai simetriška: dorybės ir nedorybės sklaida iš principo nesiejama su socialine struktūra, todėl Donelaičiui labai svarbu pademons-truoti visus galimus atvejus: doras būras – nedoras būras – doras valdžios atstovas – nedoras valdžios atstovas. Ši universali doros socialinė sklaida yra vienas svarbiausių *Metų* episteminės sąrangos bruožų.

TARP NEDORĖLIŲ IR DORYBINGŲJŲ – TREČIOJI METŲ PERSONAŽŲ RŪŠIS

Doros ir nuodėmės simetrija bei moralinių ištarmių aiškumas *Metuose* kartais savotiškai sutrinka, išduodamas įtampą episteminiame kūrinio lygmenyje. Dar kartą prisiminkime Enskio ir jo oponentų nuomonės apie brakonieria-vimą: įdomu tai, kad abi pusės tartum negirdom praleidžia didžiausią pole-minį svorį turinčius oponentų argumentus. Viena vertus, Enskys Žr krivūlėje tartum nė nesuvokia Pričkaus pasibaisėjimo ir jo dėstomų etinių imperatyvų: į šaltyšiaus žodžius jis atsainiai numoja – „Ar nedabojai, kad visi taip elgia-si būrai?“ (Žr 169) Kita vertus, negirdom praleidžiama ir Enskio „viežlybo“ vogimo teorija Rg. Nė vienas oponentas jo atvirai neužsipuola už tai, kad jis medžius kerta mokesčiams sumokėti – visi smerkia tik tokius vogimo atvejus, kuriuos ir pats Enskys laikytų „neviežlybais“. *Metų* poetiniame pasaulyje šitaip

³⁸ Todėl negalime sutikti su Kavolio nuomone šiuo klausimu: „Donelaitis skiriasi nuo Mažvy-do ir tuo, kad savo istoriniame projekte – gindamas apvalytąją tradiciją – visiškai atsisako remtis privilegijuotąja klase. Ūkininkų yra ir gerų, ir blogų, visi turtingosios klasės žmo-nės vaizduojami moraliai pagėdę. (Doras tėra vienas tos klasės pasamdytas valdininkas.)“ Žr. Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, in: Idem, *Žmogus istorijoje*, p. 256.

prasilenkiančios ištarmės visada verčia suklusti: veikiausiai už jų slypi gilesni teksto struktūros dalykai. Būrų krivulės scenoje raktas į *Metų* tektoniką yra Enskio rankose.

Enskio portrete Donelaitis sutelkė tipiškus lietuvių būro bruožus. Enskys – tai personifikuotas kaimo vyrų balsas, kurio žodžiuose ir elgesyje bene tiksliausiai atsispindi tradicinė kaimo bendruomenės etika ir vertybių skalė. Prisiminkime, ką apie šį būrą žinome iš kitų *Metų* poetinio ciklo vietų: jis geras ūkininkas (Rg 189), šaunus, išvaizdus, veikiausiai dar nesenas vyras (Rg 93–97); jis visada yra svarbesnių kaimo įvykių centre: pjausto kepsnius vestuvėse (Rg 163–164), pradeda šokius (Rg 222–223), drašiai išvaro nekvistus svečius Pelėdą su Slunkium (Rg 254–256). Enskys viso kaimo vardu peikia šiuodu apsileidėlius už prastą ūkininkavimą (Rg 619–643); jis yra ir tarp „viernųjų“ liudytojų Dočio teisme (Žr 330)³⁹. Akivaizdu, kad tai – kaimo bendruomenėje didelį autoritetą turintis asmuo. Kita vertus, Enskys nėra dorybės įsikūnijimas: jis didžiuojasi savo brakonieravimu, nevengia išgerti, mėgsta linksmintis ir šokti – visa tai *Metų* poetiniame pasaulyje patenka į nedorybės lauką. Plg. Enskio eskizą Krizo dukters vestuvėse:

Štai tuojaus Enskys, ištraukęs didelį peilį,
Virtas ir keptas mėsas padalyt pasisiūlė.
Bet, kaip ponai daro, tranšieruot nemokėdams,
Tuo su nagais kaip būs lašinių šmotus nusitvėrė
Ir skvarbydams ant torielių sumetė stukiais;
Nes prisirijęs jau nenumanė mandagiai elgtis. (Rg 163–168)

Enskys atstovauja trečiai *Metų* personažų rūšiai, kuri nepatenka nei į „viežlybųjų“, nei į nedorėlių kategoriją⁴⁰. Knieti ją pavadinti tiesiog paprastais lietuviais būrais. Kad Enskys atstovauja tam tikram kaimo bendruomenės

³⁹ Plg. beveik tokį patį jo portretą Pp (Pp 47, 68, 92–94, 201). Tik Plaučiūno keliamose krikščynose dar šmėkšteli kažkoks kitas Enskys – Plaučiūno „klapčius“ (Rg 721–722).

⁴⁰ Enskys paprastai laikomas „viežlybu“ būru, žr. Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija, XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 461–462; Albinas Jovaišas, *Kristijonas Donelaitis*, Kaunas: Šviesa, 1992, p. 62. Gineitis Enskį kažkodėl priskiria prie nedorėlių, žr. Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, p. 288.

sluoksniui, liudija Dočio teismo scena, kurioje jis minimas tarp kitų „vienujų“ liudininkų: „Štai tuo Milkus ir Enskys su Bleberio žentu, / Lauras ir Laurienė, / Jekė su Pakuliene / Liudyt ir ant Dočio skųst anksti nukeliavo“ (Žr 330–332). Rg Enskys dar mini tris savo draugus – Joną, Mikolą ir Laurą (Rg 547). Taigi jis visada pasirodo kolektyvo fone, niekada neveikia tik savo vardu.

Be Enskio, kitas ryškesnis paprastas būras yra Lauras. Tai – taip pat garbingas ūkininkas, mokyto Bleberio dėdė (Rg 667), pakamorė (Žr 264). Regis, jiedu su Enskiu geri pažįstami, nes kartu dalyvauja Krizo dukters vestuvėse (Rg 89–94, 191) ir Dočio teisme (Žr 330–331). Be to, Lauras „duoda liudymą“ Enskiu, besigiriančiam Rg savo puikiu briedkriauniu (Rg 541–547). Tiesa, Donelaičio tyrėjai jau anksčiau pastebėjo, kad *Metuose* galbūt esama dviejų Laurų⁴¹. Vienur Lauras atrodo senstelėjęs – jis rymo ant savo „stripinio“ (Pl 245), remiasi kumpa lazda (Vd 46), pasako kelis ilgus moralinius monologus⁴². Tačiau kitur Lauras panašesnis į jauną vyrą: jis energingai dalyvauja Plaučiūno pabaigtuvių šventėje – velka mergas į vandenį, o „per daug mirkyts“ išsilaužęs „piną“ (tvoros statinį) puola muštis (Vd 516–522). Jis raitas su Stepu, Merčium, Enskiu ir Jonu joja į vestuves, o jose groja dambreliu (Rg 91–92, 191). Plaučiūno keliamose krikštynose Lauras užsiuola Dočį ir sukelia „pelišką razbajų“ (Rg 711–746)⁴³. Šie Lauro portreto netolygumai krenta į akis, tačiau nėra tokie dideli, kad neabejodami skeltume vieną personažą į du. Pagaliau, ar būtų vienas Lauras, ar du, tai nepaneigia mūsų teiginio apie trečiąją – paprastųjų būrų – grupę, įsiterpiančią tarp „viežlybujų“ (Selmo, Krizo) ir nedorėlių (Plaučiūno, Dočio, Slunkiaus ir kitų). Paprastųjų būrų elgesys ir ištarmės svyruoja tarp *Metų* poetiniame pasaulyje veikiančių idealo ir nedoros gravitacinių laukų. Nebūdami nei tobulai dori, nei visiškai nedorėliai, šie būrai mums atrodo žmogiškai artimi, simpatiški. Jų dėka Donelaičio poetinis pasaulis įgauna gaivinamos asimetrijos ir natūralumo.

Taigi Enskio ištarmes reikėtų laikyti būrų bendruomenės ištarmėmis, o šio būro dorieji ir nedorieji bruožai laikytini kolektyviniais, būdingais visam

⁴¹ Eugenija Ulčinaite, Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 460–461.

⁴² Jis iškeikia pasipūtėlį Milkų (Pl 245–293), filosofuoja apie trumpą žmogaus gyvenimą (Vd 46–95), ragina taupiai vartoti maisto atsargas (Rg 393–437), kritikuoja ponus (Žr 391–401), išdeda į šuns dienas atsibastėlius svetimtaučius (Žr 528–541).

⁴³ Gineitis šių Lauro charakterio savybių nepastebi ir neabejodamas laiko jį senu žmogumi: Leonas Gineitis, *op. cit.*, p. 287.

kaimui. Tokiame kontekste svarstymai apie klastas ir brakonieriavimą Rg bei Žr vyksta ne tarp dviejų individų – Pričkaus ir Enskio – bet tarp dviejų moralinių sistemų. Iš vienos pusės čia pateikiama pietistinė paklusnumo ir pamaldumo etika, o iš kitos – tradicinė lietuvių kaimo bendruomenės vertybių skalė. *Metuose* šių dviejų vertybinių sistemų santykis apylygis: nors paklusnumas ir dora diegiama griežtomis priemonėmis, tačiau kaimo bendruomenės pasipriešinimas dar labai tvirtas. Donelaitis buvo geras kaimo stebėtojas, todėl ir Žr šis santykis neiškreipiamas: Enskio „viežlybo“ vogimo filosofija tikrai ne mažiau įtaigi ir suprantama, nei Pričkaus ir Selmo pamokymai, grasinimai ir pagraudenimai.

Šitaip žiūrint, „klastų“ tema tampa rimtos etinės dramos pagrindu, ir klausytojas netrunka pajusti sutankėjusį pasakojimo pulsą. Enskio ir Pričkaus konfliktas – įdomus reiškinys *Metų* poetiniame cikle: juk susikerta du garbingi būrai, gaspadorius ir šaltyšius. Tai kitokio pobūdžio konfliktas nei Pričkaus priekaištai Slunkiui (Pl 418–467) ar Blėkiui (Pl 553–598). Enskio ir Pričkaus ginčo negalima išspręsti vienareikšmiškai.

Jėgos priemonėmis diktuojama modernioji etika („jėgėrės“, baudos, įsakai, kunigų pamokslai) įklimpsta gaivališkoje kaimo etikoje, kuri intuityviai jaučia būrams daromą skriaudą ir atmoka ponams klastomis ir nepaklusnumu. Donelaičiui šios etinės dramos *Metuose* nepavyksta išspręsti iki galo. Būtent „nepavyksta“, tartum literatūrinė medžiaga priešintūsi jo mėgstamam simetrijos principui. Jei žiūrėtume formaliai, *Metuose* aiškiai pasisakoma už naujosios etikos diktuojamą elgseną, o tradicinė kaimo etika tapatinama su nuodėme. Tačiau šis didaktinis lukštas nuolat skilinėja, išduodamas po juo slypintį konfliktą. Pirmiausia Donelaičiui prireikia net penkių ilgokų fragmentų konfliktui nusakyti ir „išspręsti“. Tokių atvejų *Metuose* reta – konfliktai čia paprastai išsprendžiami dviejų scenų ribose (plg. paukščius ir apsirijėlį poną Pl, Slunkiaus epizodą, Blėkiaus epizodą). Antra – taikli yra Enskio replika Pričkui (Žr 173–176), kad ir jis pats mišką vogęs „šaltyšium dar nepastojęs“. Taigi jo peršamas paklusnumas ir moralumas išplaukia iš jo pareigų, o ne iš vidinės etinės savasties. Trečia, Enskio „viežlybo“ vogimo filosofija Rg nesusilaukia polemienio atsako (Rg 549–590) – tradicinė kaimo etika sukritikuojama tik Žr. Šitaip Enskio žodžiams suteikiamas didesnis svoris, jis nenuitildomas tuojau pat, kaip paprastai nutinka *Metų* nenaudėliams. Tai rodo didelę Donelaičio poetinę jautrą literatūrinei medžiagai.

Tiesa, Enskys – o su juo ir kiti kaimo vyrai – Žr paklusniai atsidūsta:

O štai mus nabagus glūpus (tik gėda sakyti)

Jau tiekysk ir taip aštriai liesininks koravojo,

Kad, manding, klastuot ir vogt jau reiks pasiliauti. (Žr 179–181)

Tačiau atsižvelgdami į tai, ką apie klastas ir vagystes esame girdėję kitur, nujaučiame, kad Enskys su Obriu, savo bernu, dar ne kartą galas kirvius karaliaus miškams kirsti.

BRAKONIERIAI IR *METŲ* SINTAGMATIKA

Svarstant *Metų* kompoziciją, svarbus dar vienas klastų izotopijos aspektas: kaip interpretuoti šios temos pasirodymą dviejose skirtingose *Metų* ciklo vietose – Enskio monologe Rg (549–590) ir būrų krivūlėje Žr (107–207)? Ar čia negalėtume atpažinti kokio kompozicinio Donelaičio sumanymo?

Jei Donelaitis būtų kruopščiai parinkęs abiejų epizodų vietą bendrajame *Metų* plane, tai Enskio monologą Rg ir jo atliepinį Žr derėtų skaityti tik viena tvarka: Rg→Žr, o tai savo ruožtu liudytų *Metus* turint griežtą sintagminį planą. Kita vertus, abu epizodai gali būti ir nesusiję – tokiu atveju juos galima skaityti bet kuria tvarka: ir Rg→Žr, ir Žr→Rg.

Jeigu galiotų pirmoji hipotezė, teksto skaitymo tvarka turėtų tiesiogiai lemti jo rišlumą: skaitant „teisingai“ (Rg→Žr), epizodai turėtų vienas kitą pratęsti pagal aišką logiką, kuri tuojau subyrėtų, jei skaitytume „klaidingai“ (Žr→Rg). Epizodų sintagminio siejimo kryptis turėtų lemti dvi skirtingas interpretacijas. Mūsų galva, taip nenutinka. Enskio žodžiai Rg ir būrų pokalbiai krivūlėje yra suprantami ir paimti atskirai, epizodų nesieja determinacinis vienakryptis ryšys. Tam, kad suprastumėm Enskio viežlybo vogimo subtilybes Rg, mums nereikia Pričkaus komentaro Žr, ir atvirkščiai – pasakotojo, Pričkaus ir Selmo moraliniai argumentai Žr suprantami ir be Enskio postringavimų Rg.

Kad abiejų aptariamų epizodų vieta sintagminėje *Metų* plotmėje nebuvo griežtai suplanuota, netiesiogiai liudija ir šių fragmentų „chronologinis atstumas“ tekste: klausydamiesi *Metų* įprasta tvarka (Rg→Žr), jų ryšio nebejuočiame, nes tarp Enskio žodžių Rg ir krivūlės Žr yra daugiau nei 400 eilučių. Tai pernelyg

didelis atstumas, kad abu epizodai sudarytų retorinę sintagmą. Įtikimesnė atrodo mintis, kad Donelaitis *Metuose* du kartus grįžo prie tos pačios temos, pateikdamas skirtingas jos variacijas: Rg „klastos“ pateikiamos be didaktinio moralo, o Žr – su tokiu moralu. Tai – du savarankiški situacijos eskizai: Enskio monologas Rg apie viežlybą vogimą yra kiek mažesnės apimties, tartum neišplėtotas, o Žr krivūlėje būrų klastos tampa pagrindine tema ir sudaro aiškiai kompoziciškai susijusį ištarmių bloką (pasakotojas–Pričkus–Enskys–Selmas). Tokią žiūrą į *Metų* makrokompoziciją svariai paremia ir išlikę fragmentai – Pp ir T: akivaizdu, kad Donelaitis grįždavo prie kartą jau aprašytų temų jas plėtodamas ir keisdamas. Panašus santykis, mūsų galva, sieja ir aptariamus Rg bei Žr fragmentus.

ETNINĖ KILMĖ IR DORA

Paskutinė Žr krivūlės izotopinė gija – tai etninės kilmės ir doros sisteminis santykis. Pričkus, Enskys ir Selmas pasikeičia replikomis apie tai, ar lietuviai yra doresni už kitas tautas, ar ne. Štai tos ištarmės:

[Pričkus:] Kad koks lenkiškas ar žydiškas balamūtas
Taip nesvietiškai klastuot ir vogt užsimano
Ar kad vokietis koks, vokiškai pameluodams,
Taip ponus, kaip ir būrus, apgaut pasidrašin,
Tai nesidyviju, nes jiems toks prigimė būdas.
Ale ką mislijat, kad toks tūls randasi smirdas,
Kurs lietuviškai kalbėdams pradeda branyt
Ir visai n'atboj, kad Krizas Krizą prigauna? (Žr 134–141)

[Enskys:] Ar nedabojai, kad visi taip elgiasi būrai?
Švėds, maskolius, lenks ir žyds kitaip nepadaro,
O ir vokietis, prancūzui „vui“ pasakydams,
Taip kaip tikras koks prancūzas moka prigauti. (Žr 169–172)

[Selmas:] Rods, – tarė Seimas, – nei vienam klastuot nepareitis,
O lietuvninkams dar juo daugiau nepritinka.
Žinot juk visi, kaip kožnas Lietuvą giria

Ir kaip daug svetimų žmonių, kad mus pamatytų,
Iš visų kampų šio svieto jau susibėgo.
Ne tikt vokiečiai visoki mus pažiūrėti,
Bet ir daug prancūzų mus mylėt susirinko;
Taip kad ir lietuviškai kalbėdami valgo
Ir jau rūbais mūs, kaip mes, vilkėti pagavo;
Tikt margų marginių dar nešioti nedrįsta. (Žr 182–191)

Kaip jau ne kartą minėjome, *Metams* būdinga struktūrinė simetrija: vaizdai, personažai ir moralinės iššarmės dažniausiai sudaro kontrastines poras, siejamas su idealiojo *Metų* poliaus ir blogio poliaus raiška. Panašiai nutinka ir svarstant dorybę etninės kilmės šviesoje. Pričkus teigia, kad kitataučiai iš prigimties yra nedorėliai („Tai nesidvyju, nės jiems toks prigimė būdas“), tuo pačiu implikuodamas, kad lietuviai yra iš prigimties dori. Iš čia kyla jo nerimas, kai realybė paneigia šį prigimtinės dorybės postulatą: „tūls smirdas / lietuviškai kalbėdams pradeda branyt / Ir visai n’atboj, kad Krizas Krizą prigauna“.

Enskio atsakymas ir vėl tartum neužgriebia Pričkaus priekaištų esmės: jam neatrodo, kad lietuvių vagiliavimas ir klastos būtų kuo ypatingos – „visi taip elgiasi būrai“. Jei Pričkaus iššarmėse lietuviams skiriama ypatinga vieta tarp kitų tautų, tai Enskio moralinėje sistemoje dora ir etninė kilmė iš principo nesiejamos. Enskys neneigia lietuvius vagiliaujant – jis tiesiog nelaiko jų išskirtine tauta, tuo savotiškai sumažindamas jų nuodėmingumo „svorį“.

Selmo žodžiuose pateikiamas dar kitoks etninės kilmės ir doros santykių vaizdas. Viena vertus, jis panašiai kaip Pričkus lietuviams skiria ypatingą vietą („nei vienam klastuot nepareitis / O lietuvininkams dar juo daugiau nepri-tinka“). Kita vertus, jis ryškiai nuo Pričkaus skiriasi savo pozityviu požiūriu į esamą situaciją: jo žodžiuose nematyti jokių tautos dorovinio nuopuolio ženklų. Lietuvių dora ne tik nesilpsta, bet dargi plinta, užkrėsdama ir kita-taučius: „Taip kad ir lietuviškai kalbėdami valgo / Ir jau rūbais mūs, kaip mes, vilkėti pagavo.“

Selmo kalba glumina: niekur kitur *Metuose* nėra panašių visuotinės dory-bingųjų meilės scenų, kuriose kitataučiai lietuvius ir Lietuvą girtų, mylėtų ir perimtų lietuvių papročius. Daug dažniau (bet ne visada) lietuvių ir kitatau-čių santykiams būdinga abipusė panieka ir nepasitikėjimas. Tad Selmo kalba

atrodo neturinti sisteminio pamato *Metų* poetiniame pasaulyje, tartum būtų iš piršto laužta.

Didžiausias kontrastas susidaro ne tarp Pričkaus ir Enskio, bet tarp Pričkaus ir Selmo ištarmių. Šaltyšiui atrodo, kad pasaulis yra dukart nedoras: jame lietuviai (kurie turėtų būti iš prigimties dori) klastuoja kartu su kitomis (iš prigimties nedoromis) tautomis. Selmo nuomone, visas pasaulis yra doras – jame draugiški kitataučiai atvyksta į Lietuvą iš lietuvių pasimokyti dorybingumo. Taigi Selmo ir Pričkaus ištarmes sieja aiškus tezės ir antitezės santykis. Todėl pagal binarinę *Metų* diskurso logiką, kurioje idealiojo poliaus ir blogio raiškai būdinga simetrija, Selmo ištarmė tiesiog „privalo“ atsirasti Žr tekste. Selmo replikos vertė – grynai kompozicinė: tai optimistinė atsvara Pričkaus pesimizmui. O Selmo nuomonės „realus“ pagrįstumas ar nepagrįstumas tėra antraeilis dalykas⁴⁴. Mūsų galva, Selmo ištarmė – viena ryškiausių *Metų* kompozicijos „ilustracijų“, išryškinanti kertinį jos principą: poetinis pasaulis Donelaičio poetikoje aprašomas binarinėmis opozicijomis.

Enskio žodžiai, savo ruožtu, dar kartą patvirtina šio personažo vietą tarp dorųjų ir nedorėlių. Jo atsakymas keistas, jis prasilenkia tiek su Pričkaus, tiek ir su Selmo požiūriu: lietuviai vagia, bet tai – nieko baisaus, nes visi kiti irgi yra vagys ir apgavikai... Enskio replika – dar vienas *Metų* teksto asimetrinis elementas, išduodantis gelminę įtampą, atsirandančią tarp doros ir tautiškuo paradigmu. Jų prieštarą yra pastebėjęs Žukas:

Matyt, reikia pripažinti, kad „Metuose“ jungiamos dvi vertybinės orientacijos: universalių vertybių skalė (ją išreiškia dešimt Dievo įsakymų), kuri taikytina visoms tautoms ir visiems luomams, ir ją lydinti (bet neužgožianti) kita vertybių sistema, kurioje ypatingas vaidmuo tenka lietuvių tautai ir būrų luomui.⁴⁵

Abi čia minimos vertybinės orientacijos turi atramų XVIII a. Mažosios Lietuvos istoriniame kontekste, tačiau jų sisteminis santykis *Metuose* gana sudėtingas: pirmieji tautinės savivokos pradmenys ir tikėjimas doroviniu lie-

⁴⁴ Būtina pastebėti, kad, remdamiesi vien Žr pradžia, negalime adekvačiai aprašyti etninės kilmės ir doros sisteminių santykių *Metuose* – tai kur kas didesnės apimties užduotis: daug svarbių ištarmių šiuo klausimu yra kitose *Metų* dalyse ir net kiek toliau Žr (plg. Lauro ir Selmo dialogą Žr 528–552).

⁴⁵ Saulius Žukas, *op. cit.*, p. 33.

tuvių ypatingumu jau priklauso tautinio atgimimo epistemai, o universališios vertybių skalės šaknys tebeglūdi archajiškoje XVIII a. religinės ir gentinės tapatybės paradigmoje. Žr teksto kompozicijoje šios įtampos pasireiškia būtent per išarmių kompozicinės simetrijos „sutrikimus“, kuriuos užfiksavome Pričkaus, Enskio ir Selmo replikose.

IŠVADOS

Mikrokompozicinė „Žiemos rūpesčių“ analizė atskleidžia kai kuriuos Donelaičio poetikos bruožus ir *Metų* teksto organizavimo dėsningumus. Vienas ryškiausių tokių dėsningumų – tai poetinio pasaulio simetrijos principas. Kiekvienam veiksmui ieškoma atoveiksmio, kiekvienam teiginiui – priešingo teiginio, doros raišką visada atsveria nuodėmės raiška ir atvirksčiai. Šis potraukis simetrijai ir tvarkai – labai ryški Donelaičio poetikos dominantė.

Kita vertus, analizė rodo, kad literatūrinė medžiaga savotiškai priešinosi tobulai pasakojimo simetrijai, ir Donelaitis šią įtampą gyvai juto. Gyvūnai *Metuose* atrodo esą arčiau Dievo nei žmonės, niekaip nepavyksta išnaikinti būrų klastų, Pričkaus skelbiamas dorybingumas ir paklusnumas patenka į socialinės aporijos situaciją. Analizė parodė, kad tradicinę *Metų* personažų struktūrą, kurioje veikėjai skirstomi į doruosius ir nedorėlius, būtina papildyti trečiuoju elementu – paprastais lietuviais būrais – kurių elgsena įvairiais pustoniais varijuoja grynąją doros ir nedorybės raišką.

Tokiuose tektoniniuose teksto lūžiuose, kurie žymi nukrypimus nuo idealios poetinio pasaulio simetrijos, nuolat prasiveržia poleminė *Metų* energija, pralaužianti didaktizmo kiautą ir suteikianti *Metų* poetiniam pasauliui gyvybingumo. Žinoma, toks vertinimas formuluojamas iš šiuolaikinio literatūrinio skonio pozicijų – pačiam Donelaičiui idealiai sutvarkyto pasaulio „deformacijos“ veikiausiai turėjo atrodyti kaip tam tikras kompozicijos trukdis, plg. Žuko mintis šiuo klausimu:

Neigiami „Metų“ veikėjai, iliustruojantys vienokias ar kitokias žmogiškas ydas ir šitokiu būdu individualizuoti (šiandien mes būtent tai laikome personažo vertybe), paklusę kvietimui, turėtų tapti panašūs į „viežlybuosius“, kitaip sakant, niveliuotis.

Literatūriškai gyvas Dočys turėtų tapti sustingusiu tobulume Selmu ir pan. Tokia perspektyva, aišku, neatitinka šiandieninio literatūrinio skonio, tačiau priešingos tendencijos jau negalėtų priimti K. Donelaitis.⁴⁶

Sunku pasakyti, ar Donelaitis savo literatūrinę medžiagą tobulai valdė, ar intuityviai pasiduodavo jos diktuojamai plėtojimosi logikai (veikiausiai vyko abu procesai), tačiau analizė rodo, kad Donelaičio poetikoje esama įtampos tarp poetinio sumanymo (su jam būdinga struktūrine simetrija) bei jo įkūnijimo tekste, kuris kartais „nusprūsta“ kitur, nei buvo galima tikėtis. Tokių nusprūdimų Donelaičio kūryboje yra nemažai⁴⁷. Netikėti teminiai posūkiai ar nelauktos personažų permainos yra svarbus Donelaičio poetikos bruožas, kurį sietume tiek su individualia poetinio talento raiška, tiek ir su Donelaičio epochos literatūriniu kontekstu.

Mikrokompozicinė analizė taip pat atskleidė svarbius Žr teksto sintagminio ir paradigminio plano skirtumus. Asimetrinį šių planų santykį laikome sisteminiu *Metų* poetinio ciklo bruožu ir siejame jį su šnekamuoju teksto pobūdžiu. Be to, silpna sintagmatika ir stebėtinai paradigminis rišlumas yra svarus argumentas laikyti *Metus* ne vienu ir vientisu tekstu, bet keturių poetinių kūrinių ciklu. Sunku įsivaizduoti, kad juvelyriškai nušlifavęs kiekvieną savo hegzometro eilutę Donelaitis būtų nesugebėjęs sujungti pavienių *Metų* scenų į vientisą sintagminę grandinę su aiškia pradžia ir pabaiga. Įtikimesnė atrodo prielaida, kad griežto kompozicinio plano tiesiog nebūta. Donelaičio poetikoje atpažįstame šnekamajam diskursui būdingą pasakojimo modelį: kontrasto ir asociatyvinio junglumo principais siejamas tekstas plėtojasi be smulkaus visumos plano, sintagminėje plotmėje įgaudamas natūralios asimetrijos ir netolydumo. *Metai* – organiška visuma, kuri veikiau augo savaime, negu buvo griežtai Donelaičio komponuojama: plg. simptomiską pasyvo formą Donelaičio pastaboje apie Vd: „Der Sommer ist über 600 Hexameter

⁴⁶ *Ibid.*, p. 35.

⁴⁷ Ryškiausi diskursyvinių lūžių pavyzdžiai Donelaičio kūryboje – tai „Pasaka apie šūdvalį“ ir Dočio teismo scena. Žr. Abiem atvejais pasakojimas pasuka netikėta linkme, mus glumindamas ir keldamas nemažai interpretacinių sunkumų. Žr. Saulius Žukas, „Bet kam tai visa saktė? Kristijono Donelaičio pasakėčios analizė“, in: Idem, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, p. 42–72.

lang geworden.“⁴⁸ Tačiau vaizdams šitaip „savaiame“ plėtojantis sintagminiam plane, gilioji poetinio pasaulio struktūra lieka nekintama: nepajudinamas tikėjimas Dievo apvaizda, doros imperatyvas, griežtos tvarkos ir hierarchijos poreikis galioja bet kurioje kūrinio vietoje. *Metai* – vientisas poetinis pasaulis, bet vargu ar vientisas tekstas.

Kita vertus, mūsų analizė rodo, kad neįmanoma adekvačiai analizuoti atskirų *Metų* dalių neatsižvelgiant į poetinio ciklo visumą: kiekviename Žr analizės žingsnyje atpažįstame sisteminius ryšius su kitais *Metų* fragmentais ar kompozicijos ypatumais. Tad negalima sutikti su Nesselmanno nuomone, kad keturi Donelaičio metų laikai yra atskiros idilės, nesudarančios didesnės visumos⁴⁹. Mikrokompozicinės analizės metu aptikti diskurso izotopijų pluoštai, siejantys Žr su kitomis *Metų* dalimis, prieštarauja tokiai minčiai. Tiesiog *Metų* sudaroma visuma yra nesintagminio pobūdžio: Nesselmannas buvo teisus, nepripažinęs *Metų* kaip vieno ir vientiso teksto (kaip poemos), tačiau nebeatpažino iš paradigminio plano išplaukiančio jų rišlumo. Mums atrodo, kad poetinio ciklo struktūra šį nesusipratimą bent iš dalies padeda išspręsti. *Metus* laikydami keturių kūrinių ciklu ir atsisakydami griežtos sintagminės jų skaitymo tvarkos (pradžios ir pabaigos, privalomo dalių eiliškumo), tuo pačiu išsaugome paradigminio visumos rišlumo galimybę.

Toks žiūros taškas mums atrodo svarbus bandant atnaujinti *Metų* interpretacijų skalę ir perskaityti Donelaitį iš naujo. Rėzos ir Nesselmanno laikysenos (ir iš jų išaugusios dvi konfliktuojančios filologinės tradicijos) neturėjo bendrų sąlyčio taškų, tačiau abi išryškino būdingus Donelaičio poetikos bruožus. *Metų* kaip poetinio ciklo samprata leidžia tuos bruožus susieti į vientisą sistemą ir įveikti tradicinę interpretacijų įtampą. Mums atrodo, kad tai gali būti naudinga.

⁴⁸ „Vasara yra per 600 hegzametų išaugusi.“ – Kristijonas Donelaitis, *op. cit.*, 86–87.

⁴⁹ Georg Hans Ferdinand Nesselmann, *op. cit.*, p. IV.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- ČIOČYTĖ DALIA, *Literatūros teologija: Teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.
- DILYTĖ DALIA, „Kristijonas Donelaitis“, in: *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 356–363.
- DONELAITIS KRISTIJONAS, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1977.
- GINEITIS LEONAS, „Įvadas“, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 5–33.
- GINEITIS LEONAS, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Vaga, 1990.
- GINEITIS LEONAS, *Kristijono Donelaičio aplinka*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 9), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- GREIMAS ALGIRDAS JULIEN, *Sémantique structurale: Recherche de méthode*, antrasis trečiojo leidimo tiražas, Paris: Presses Universitaires de France, 2007.
- GREIMAS ALGIRDAS JULIEN, COURTÈS JOSEPH, *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris: Hachette Livre, 1993.
- GREIMAS ALGIRDAS JULIUS, *Struktūrinė semantika. Metodo ieškojimas*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
- JOVAIŠAS ALBINAS, *Kristijonas Donelaitis*, Kaunas: Šviesa, 1992.
- KABELKA JONAS, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964.
- KAVOLIS VYTAUTAS, „Epochų signatūros“, in: Idem, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 356–558.
- KAVOLIS VYTAUTAS, „Sąmoningumo trajektorijos“, in: Idem, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 121–354.
- MIELKE CHRISTIAN GOTTLIEB, *Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre*, Königsberg: Druck und Verlag der Hartungschens Hofbuchdruckerey, 1800. Knyga prieinama internete: http://books.google.cz/books?id=iZFJAAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=mielcke+anfangsgr%C3%BCnde&hl=en&sa=X&ei=iE-SUpzuGZGBhAem4oD4DA&redir_esc=y#v=onepage&q=mielcke%20anfangsgr%C3%BCnde&f=false
- NASTOPKA KĘSTUTIS, „Semiotikos terminų žodynelis“, in: Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika. Metodo ieškojimas*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 337–353.
- NESSELMANN GEORG HANS FERDINAND, „Vorrede“, in: *Christian Donalitiuss Littauische Dichtungen nach den Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar* herausgegeben von G. H. F. Nesselmann, Königsberg: Verlag von Hübner & Matz, 1869, p. III–XIV.
- PETKŪNAS DARIUS, „Poema „Metai“ – pamokslų rinkinys?“, in: *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3, p. 127–134.

- PETKŪNAS DARIUS, „Kunigo Kristijono Donelaičio ganytojiška veikla, teologiniai motyvai „Metuose“ ir kituose raštuose“, in: *Biblija ir literatūra*, (Tiltai. Priedas: Mokslo darbai, Nr. 27), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005, p. 61–88.
- RASTIER FRANÇOIS, *Sémantique interprétative*, Paris: Presses Universitaires de France, 1987.
- RHESA LUDWIG JEDEMIN, „Vorbericht“, in: *Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos, aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaß ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. d. Theologie*, Königsberg: Gedruckt in der Königl. Hartungschen Hoffbuchdruckerei, 1818, p. V–XXI.
- RHESA LUDWIG JEDEMIN, „Anmerkungen zum vierten Gesange“, in: *Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos, aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaß ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. d. Theologie*, Königsberg: Gedruckt in der Königl. Hartungschen Hoffbuchdruckerei, 1818, p. 157–162.
- ŠEFERIS VAIDAS, „Kristijono Donelaičio *Metų* kompozicijos problemos“, in: *Literatūra*, 2012, t. 54 (1), p. 39–55.
- ŠILBAJORIS RIMVYDAS, „Teksto plotmių santykiai Donelaičio *Metuose*“, in: *Egzodo Donalaitis: Lietuvių išėivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 403–425.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, JOVAIŠAS ALBINAS, *Lietuvių literatūros istorija, XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- VENCLOVA TOMAS, „Erdvė ir laikas Donelaičio „Metuose““, in: Idem, *Vilties formos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 261–266.
- ŽUKAS SAULIUS, „Bet kam tai visa sakmė? Kristijono Donelaičio pasakėčios analizė“, in: Idem, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 42–72.
- ŽUKAS SAULIUS, „Idealusis Kristijono Donelaičio *Metų* poliuis“, in: Idem, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 73–91.
- ŽUKAS SAULIUS, „Donelaičio *Metų* rišlumo klausimu“, in: Idem, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 92–109.
- ŽUKAS SAULIUS, „K. Donelaičio „Metų“ pasakotojas ir personažai“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir redagavo Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, 1993, p. 28–35.

The Opening of 'The Cares of Winter' as the Structural Code of *The Seasons*

Summary

This paper offers a micro-compositional textual analysis of the opening of 'The Cares of Winter', one of the four parts of *The Seasons* by Kristijonas Donelaitis. The analysis reveals the unique nature of this text and gives an insight into the general features of Donelaitis' poetics, such as conflicting narrative-temporal structures (circular and linear), the topology of the poetic universe (in which the categories of *order* and *disorder* are depicted as the primary ones), and the structural discrepancy between the paradigmatic and syntagmatic levels of the text. The analysis leads to the conclusion that *The Seasons* should not be considered as an integral and coherent narrative poem, but as a poetical cycle of four independent poems.

The micro-compositional analysis of 'The Cares of Winter' reveals important features in Donelaitis' poetics. The deep structure of *The Seasons* is characterized by the systematic aspects of order and symmetry: each phenomenon depicted in *The Seasons* has its antipode, while on the syntagmatic plane of the text we observe a contrasting play of their expression. The second principle of the syntagmatic composition of *The Seasons* is the associative coherence typical in a spoken text. The analysis also highlights the systemic differences of text coherence on the syntagmatic and paradigmatic planes. The 'disorders' of the structural symmetry of the text, which enable the introduction of a new sub-species of characters in *The Seasons* or a consideration of the relationship between linear and cyclic time in the narrative poem, are also significant.